

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN TEXNİKİ UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

Beydullayeva Sədəfxanım Elşən
(Magistrantın S.A.A)

Məktəblinin dostu layihəsində görülmüş işlərin intellektual analizi və
qiymətləndirilməsi metodu
mövzusunda

MAGİSTİRLİK DİSSERTASİYASI

İxtisas: 060509 -Kompüter elmləri

İxtisaslaşmanın adı: İntellektual sistemlər

Elmi rəhbər:

f.r.e.n.,dos.Tahirova.A.C.
(elmi dərəcəsi,elmi adı, S.A.A)

BAKI-2023

MÜNDƏRICAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL	5
“MƏKTƏBLİNİN DOSTU” LAYİHƏSİNİN FOFRMALAŞMASININ ƏSASLARI VƏ ƏHƏMİYYƏTİ	5
1.1.Məktəblinin dostu layihəsinin məqsədləri	5
1.2.Məktəblinin dostu layihəsində beynəlxalq təcrübə	8
1.3 “Asan xidmət”in tətbiqinin əhəmiyyəti	15
II. FƏSİL	17
MƏKTƏBLİNİN DOSTU LAYİHƏSİ ÜZRƏ KEÇİRİLƏN LAYİHƏLƏRİN İNTELLEKTUAL ANALİZİ	17
2.1. “Məktəblinin dostu” ilə birgə həyata keçirilən layihələr və onların təhlili	17
2.2. Məktəblinin dostu layihəsində şagirdlər arasında bilik yarışı	27
III FƏSİL	37
MƏKTƏBLİNİN DOSTU LAYİHƏSİNİN EXCEL-də ANALİZİ	37
NƏTİCƏ	52
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	53

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Sınıf tərkibi şagirdlərin nailiyyətləri üçün ən vacib həmyaşlı qruplarından biri kimi qəbul edilmişdir. Fərdi nailiyyətlərdə sınıf kompozisiyasının rolu ilə bağlı tədqiqatlar adətən üç kompozisiya ölçüsünə diqqət yetirir: orta performans, sosial-iqtisadi tərkib və məktəb sinfində etnik və ya irqi tərkibi. Bütün bu bir-biri ilə əlaqəli ölçüləri əhatə edən tədqiqatlar nadir olsa da, bunu edən bir neçə tədqiqat göstərir ki, həmyaşlı qruplarının etnik tərkibi nailiyyət üçün sosial-iqtisadi statusdan və ya həmyaşlıların nailiyyətindən (Hoxby) daha az əhəmiyyətlidir və ya hətta əhəmiyyətsizdir.

Çoxsaylı tədqiqatlar məktəblilərin fərdi təhsil nailiyyətlərinə kompozisiya təsirini təklif edir, lakin əsas mexanizmlər haqqında çox az şey məlumdur. Ümumiyyətlə, məktəb sinflərində kompozisiya effektlərinin iki fərqli izahı fərqləndirilmişdir. “Ümumi” sınıf effekti fərziyyəsindən sonra bəzi alimlər kompozisiya effektlərinin əsasən müəllim və ya daha ümumi sınıf mühitindən keçdiyini fərz edirlər. Müəllimlər məktəb sinfində ümumi şagird kollektivinin nailiyyətlərinə öz gözləntilərini və tədris rejimini tənzimləməklə cavab verə bilər və bununla da təhsil mühitindən asılı olaraq şagird nailiyyətlərini şişirdə bilərlər.

"Məktəb dostu" vacibdir – uşaqlara və yeniyetmələrə aydın olur ki, onlar öz problemləri ilə tək qalmayacaqlar. Belə qısa müddətdə layihəməzlə birgə əldə etdiyimiz nəticə federal səviyyədə genişmiqyaslı planlarımızın uğurla həyata keçirilməsinə ümid verir. İsti xəttin işə salınması layihənin inkişafında əhəmiyyətli mərhələdir. Bu, informasiya çatdırmağa və köməyimizə ehtiyacı olanların əhatə dairəsini artırmağa imkan verəcək. Biz xeyirxahlıq və birgə dialoq məkanı yaradıırıq".

Tədqiqatın məqsədi. Məktəblinin dostu layihəsini araşdırmaqdır. Layihənin istiqaməti cəmiyyətin sosial inkişafı üçün çox vacibdir. Belə ki, Məktəbli dostlarından

bilik, dəstək və yardım alan uşaq və yeniyetmələr müasir dünyada uğurlu karyera qurmaq və maddi müstəqillik əldə etmək imkanı əldə edəcəklər.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 4500 orta ümumtəhsil məktəbinin hər biri şagirdin dostunu tanıtmalıdır. Çünki şagirdin dostu Azərbaycan təhsilinin əsl dostudur, müəllim və şagirdidir, valideyndir. Bəzən elə olur ki, valideynlər uşaqları gec aparırlar və bu zaman şagirdin dostu şagirdin təhlükəsizliyini təmin edir.

Direktorun səlahiyyətləri var və heç bir halda heç kim direktorun və ya onun müavininin fəaliyyətinə təsir göstərə bilməz.

Sadəcə olaraq, bəzi məktəblərdə direktorlar öz vəzifələrinin öhdəsindən normal gələ bilmirlər və bu zaman “Məktəblinin dostu” layihəsinin iştirakçıları öz fəaliyyət dairələrinə aid olan tapşırıqları yerinə yetirirlər.

Tədqiqat obyektı. 272-nömrəli məktəb seçilmişdir.

I FƏSİL.

“MƏKTƏBLİNİN DOSTU” LAYİHƏSİNİN FOFRMALAŞMASININ ƏSASLARI VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

1.1.Məktəblinin dostu layihəsinin məqsədləri

Məktəblilərin layihə fəaliyyəti koqnitiv, pedaqoji, tədqiqat və yaradıcılıq fəaliyyətidir. Şagirdlər üçün olan bu layihədən onların yaradıcılıq potensialının açılmasından maksimum istifadə etmək gərəklidir. Bu, fərdi və ya qrup şəklində özünü ifadə etməyə, biliklərinizi tətbiq etməyə, fayda əldə etməyə, ictimaiyyət qarşısında əldə olunmuş nəticəni göstərməyə imkan verən fəaliyyətdir. Bu, şagirdlərin özləri tərəfindən formulə edilmiş maraqlı problemin həllinə yönəlmiş fəaliyyətdir. Müəllim üçün təhsil layihəsi inkişaf, təlim və tərbiyənin ayrılmaz bir didaktik vasitəsidir. Bu layihə konkret fərdi bacarıqları inkişaf etdirmək imkanı verir: problematizasiya, məqsədin təyin edilməsi, fəaliyyətin planlaşdırılması, əks və özünü təhlil etmə, təqdimat və özünü tənqid, habelə informasiyanın geri alınması, akademik biliklərin praktiki tətbiqi, özünü tənqidat və yaradıcılıq fəaliyyəti. Məktəbdə tədqiqat işi təhsil və koqnitiv komponenti, oyun, elmi və yaradıcını özündə birləşdirən yeni, innovativ metoddur. İbtidai sinif üçün bu cür fəaliyyətlərin əsas fərqi ondan ibarətdir ki, şagirdlər, ilk növbədə, ilk tədqiqat bacarıqlarını əldə edirlər. Bunun səbəbi isə xüsusi düşüncə tərzinin spesifik keyfiyyətlərinin inkişaf etdirilməsidir. Layihə fəaliyyətinin təşkil edilməsi İbtidai siniflərdə bu layihənin əhəmiyyəti əsasən ondan ibarətdir ki, şagirdlərdə istər kiçik yaşlı istərsə də nisbətən böyük yaşlı siniflərdə, ilkin vəziyyətə uyğun olaraq məktəblilərin mühitə uyğunlaşması, onların bir-biri ilə münasibətlərinin doğru aşılmasına yardımçı olunur. Məktəblərdə layihə tərəfindən keçirilən bir sıra təlimlər, tədbirlər olur. Bu tədbir və təlimlərin əsas məqsədləri, şagirdlərin maraq dairəsini genişləndirmək, onlara müsbət

keyfiyyətləri aşılamaqdan ibarət olur. Bu tədbir və layihələr şagirdlərin tədris müddətində günlərinin maraqlı və əyləncəli keçirilməsinə şərait yaradır [11].

Ötən ildən isə ölkəmizin təhsil sistemində “Məktəblinin dostu” layihəsi həyata keçirilir ki, onun məqsədi təhsil prosesinin sağlam, təhlükəsiz və əlverişli psixoloji mühitdə təşkili, valideynlərin məlumatlılığının və məmnunluğunun artırılmasıdır. Belə layihələr dünyanın müxtəlif ölkələrində müxtəlif adlar altında uğurla sınaqdan keçirilib. Burada əsas məqsəd məktəb - şagird - valideyn üçbucağının tərəfləri arasında üfqi əlaqə yaratmaq və şagirdin məqsəd kimi ahəngdar özünü həyata keçirməsi üçün imkanlar yaratmaqdır. Şagird dostunun əsas vəzifəsi şagirdin təhlükəsizliyini qorumaq, fəvqəladə hallar zamanı müəllim heyətinə və şagirdlərə ilk tibbi yardım göstərməkdir.

Sxem 2.1. Layihənin məqsədləri

Qeyd edək ki, şagird dostu vəzifəsini yerinə yetirən şəxslər əsasən gənc kadrlardır.

“Azərbaycanda təhsil müəssisələri ənənəvi idarəetmədən yeni idarəetməyə keçib. Müşahidələrə görə, məktəblər direktorlar, direktor müavinləri, sinif rəhbərləri vasitəsilə idarə olunur [30].

Amma sadaladığımız şəxslər tədris prosesinin birbaşa iştirakçıları olduğundan onların şagirdlərlə geniş işləmək imkanları yoxdur. Yəni, sinif rəhbəri və ya direktor müavini fəal tədris prosesinin iştirakçıları olduğundan, şagirdlərin müəyyən ehtiyacının və onların asudə vaxtının qiymətləndirilməsi ilə bağlı fəaliyyət göstərə bilməzlər.

Ümumtəhsil məktəblərində hər bir şagirdlə ayrı-ayrılıqda onun problem və çətinlikləri üzərində işləmək mümkün deyildi. Amma “Məktəblinin dostu” rolunu oynayan şəxs tədris prosesinin iştirakçısı olmadığı üçün birbaşa məktəbdə ictimai fəaliyyət göstərirlər.

Məsələn, məktəblər arasında müsabiqələr keçirilir və ya məktəbdəki neqativ halların aradan qaldırılmasında onlara müstəsna rol verilir. Araşdırmalarım görə, Məktəblinin Dostu layihəsinin tətbiq olunduğu məktəblərdə şagird siqareti 80 faiz azalıb.

Bu layihənin yaxşı tərəfi odur ki, ayrı-ayrı şəxslərin, yəni məktəblilərin dostlarının seçilməsi həm əlavə iş, həm də kifayət qədər savadlı, fəal gənclərin tərbiyəyə cəlb olunması deməkdir. Bu, çox uğurlu layihədir.

Şagirdin dostu olan şəxs tədris prosesinin iştirakçısı deyil, ona görə də məktəbdə bilik və idman yarışlarının, ictimai fəaliyyətlərin həyata keçirilməsində fəal iştirak edir.

Bu prosesin gedişatı bu şəkildə olur ki, layihə rəhbərləri tərəfindən müəyyən plan verilir və həmin plana əsasən təlimlərin, tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bu tədbir və təlimlərin əsasında şagirdlərlə mütəmadi dialoq halında olunur, ünsiyyət vasitəsi ilə şagirdlərlə daha yaxın və daha humanist bir münasibət yaratmış oluruq.

Hər hansı tədbir və ya müsabiqə keçirilərkən, öncədən siniflərə daxil olaraq , Məktəblinin dostları bu haqqda elan verir və şagirdləri cəlb edirlər. Hər hansı rəsm müsabiqəsi və ya mahnı müsabiqəsi keçirilməmişdən öncə potensiallı şagirdlərlə görüşür, onlara bu sahədə köməklik göstərilir. Müəyyən vaxt ərzində hazırlaşmaları təlimatı verilir. Təbii ki bu barədə məktəb rəhbərliyinin icazəsi alınır və məktəb rəhbərliyinin göstərişi ilə şagirdlər hazırlaşır. Onların birgə işi kompozisiyası nəticəsində uğurlu işlərə imza atılır.

Cədvəl 1.1. Layihə növləri

Layihə növü	Layihənin məqsədi	Layihə məhsulu	Tələbə fəaliyyətinin növü	İnkişaf etmiş kompetensiya
Praktikaya istiqamətli	Layihə müştərisinin praktiki problemlərinin həlli	Tutoriallar, layoutlar və modellər, təlimatlar, xatirələr, tövsiyələr	Müəyyən təhsil və mövzu sahəsində praktiki fəaliyyət	Fəaliyyət
Araşdırma layihəsi	Hipotezin isbatı və ya təkzib edilməsi	Təqdimatlar, divar qəzetləri, bukletlər şəklində tərtib olunmuş tədqiqatın nəticəsi	Eksperiment, məntiqi tefəkkür əməliyyatları ilə bağlı fəaliyyət	Əqli
İnformasiya layihəsi	Obyekt və ya fenomen haqqında məlumat toplamaq	Statistik məlumatlar, ictimai rəy sorğularının nəticələri, hər hansı bir məsələ ilə bağlı müxtəlif müəlliflərin bəyanatlarının ümumiləşdirilməsi, jurnal, qəzet, almanac, təqdimat formasında təqdim	Müxtəlif mənbələrdən məlumatların toplanması, yoxlanılması, sistemləşdirilməsi ilə bağlı fəaliyyətlər; insanlarla ünsiyyət informasiya mənbələri kimi	Məlumat
Kreativ layihə	Layihənin probleminə ictimaiyyətin marağının cəlb edilməsi	Bədii əsərlər, zərif və ya dekorativ-tətbiqi sənət əsərləri, video, hərəkət, məktəbdənkənar fəaliyyət	İctimaiyyətdən rəylərin alınması ilə bağlı yaradıcılıq fəaliyyətləri	Ünsiyyətçi
Oyun və ya rol oynayan layihə	Layihə probleminin həllində iştirak təcrübəsinin ictimaiyyətə təqdim edilməsi	Hadisə (oyun, müsabiqə, sorğu, ekskursiya və s.)	Grup ünsiyyəti ilə bağlı fəaliyyətlər	Ünsiyyətçi

1.2.Məktəblinin dostu layihəsində beynəlxalq təcrübə

Məktəblilərə psixoloji inkişafı ilə bağlı bir çox layihələr həyata keçirilir. ABŞ-da, Fransada, Çexiyada layihələr həyata keçirilmişdir. Mənəvi-əxlaqi dəyərləri və müvafiq olaraq mənəvi, əxlaqi və əqli sağlamlığı qorumaq sərəştəsini formalaşdırmaq üçün məktəbəqədər uşaqlar incəsənətə (musiqi, rəssamlıq, modelləşdirmə, teatr və s.) cəlb edilir.

Xaricdə həyata keçirilən pilot layihələr olduqca çoxdur. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin inkişaf edən mühitinin formalaşması prosesində art-terapiyadan istifadə edərək, məktəbəqədər təhsil müəssisəsində bu fəaliyyətin təşkili üçün ən təsirli və əlçatan olan teatr sənətindən istifadə edilir. Teatr fəaliyyəti teatr sənəti əsərlərinin qavranılması

və əldə edilmiş ideyaların, hisslərin, təəssüratların oyun şəklində təkrar istehsalı ilə əlaqəli bədii fəaliyyətdir.

Məktəbəqədər yaşda teatr fəaliyyəti uşağın fərdi inkişafına təsir edən ən təsirli pedaqoji vasitələrdən biridir. Teatr fəaliyyətində uşağın ehtiyacları müxtəlif obrazların rekreasiyası, özünüifadə və ünsiyyət yolu ilə özünü tanımaqda reallaşır. Bədii obraza səmimi münasibətdə onun teatr fəaliyyətinin müxtəlif formalarında təcəssümündə uşaq müəyyən səviyyədə bədii-estetik qavrayış, nitq səriştəsi inkişaf etdirir. Xüsusi təşkil olunmuş təlim şəraitində əvvəllər əldə edilmiş müəyyən bilik, bacarıqları təkmilləşdirir. Yaradıcılığın komponentləri arasında yaradıcı təfəkkür, yaradıcı təxəyyül və yaradıcı fəaliyyət təcrübəsi seçilir, onların formalaşma səviyyəsi bir sıra göstəricilərlə müəyyən edilə bilər.

Məktəbəqədər uşaqda yaradıcı fəaliyyət təcrübəsi müxtəlif formalarda (qavrayış, uşaq musiqi alətlərində ifa, musiqi və ritmik hərəkətlər, elementar improvizasiya) musiqi fəaliyyətini yerinə yetirmək imkanlarında özünü göstərir; uşağın yaradıcılıq tapşırıqlarını yerinə yetirməyə marağının olması və bu cür tapşırıqların yerinə yetirilməsinin nəticələridir. [9, s.22-32].

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində teatr işinin təşkili uşaqlarda teatr haqqında ilkin fikirlərin, teatr terminologiyasının, yəni xüsusi təhsilin idrak yönümünün formalaşmasına, əlavə olaraq oyun fəaliyyəti üçün təsdiqedicə meyarların yaradılmasına kömək edir. Bir oyun-dramatizasiyada oynamaq və ya bu oyunla bir sənət əsərinin və ya şəxsi süjetin məzmununu improvizə etmək, bu, öz qəhrəmanı ilə şəxsi münasibətin müəyyənləşdirilməsidir və bütövlükdə təqdimat oyunun məzmun cədvəlini tərtib edir. Dahi rejissor və rəssam K.Stanislavski qeyd etmişdir ki, uşaq oyunu fantaziyanın dürüstlüyünə inamı ilə seçilir. Məktəbəqədər uşaqlarda təxəyyülün inkişafına, onların fantaziyasında ədəbi qəhrəmanların, nağıl personajlarının obrazlarının yaranmasına kömək edir [14].

Teatr fəaliyyəti həm də əxlaqi-iradi sferanın inkişafını, yəni tanış nağıllarda qəhrəmanları və personajları tanımaq, onlara münasibət bildirmək, müstəqil dəyər

mühakimələri aparmaq, mənəvi, etik və estetik qiymətlər vermək, şəxsiyyət vəsiqəsi təyin etmək bacarığını əhatə edir. [16, s.67].

Musiqi tamaşasında "oxuyan sözlərin" qavranılması sensor sistemlərin əlaqəsi sayəsində daha şüurlu və həssas olur və onların teatr hərəkətində iştirakı uşağa tək cə səhnəyə deyil, həm də "özünə" baxmağa imkan verir.

Uşaqlarla işdə teatrlaşdırma çox kiçik yaşlardan tətbiq edilməlidir. Uşaqlar kiçik səhnələrdə heyvanların vərdişlərini təsvir etməkdən, onları hər şeydə təqlid etməkdən böyük zövq alırlar: hərəkətlərdə, səslərdə, üz ifadələrində. Yaş ötdükcə böyüklərin teatr fəaliyyətində onların qarşısına qoyduğu vəzifələr mürəkkəbləşir, uşaqlar kiçik nağılları, poetik əsərləri teatrlaşdırırlar. Tamaşaların hazırlanmasında valideynlərin iştirakı da çox vacibdir, çünki birgə yaradıcılıq fəaliyyəti zamanı ailə ilə uşaq kollektivi və uşaq bağçası müəllimləri arasında sıx yaxınlaşma var. Valideynlərin, uşaqların, müəllimlərin mütəşəkkil fəaliyyəti teatr fəaliyyətinə ümumi marağı artırır [7]. Teatr fəaliyyətinə uşaqların musiqi inkişafının müxtəlif vasitələri daxildir: nağıllar, musiqilər, vodevillər, teatr eskizləri; mahnıların quruluşu; folklor bayramları; teatr tamaşaları. Yaradıcılığın komponentləri arasında yaradıcı təfəkkür, yaradıcı təxəyyül və yaradıcı fəaliyyət təcrübəsini ayırmaq, habelə onların inkişaf səviyyəsini bir sıra göstəricilərlə müəyyən etmək lazımdır. Məktəbəqədər uşağın yaradıcılıq fəaliyyətinin təcrübəsi onun müxtəlif növ musiqi fəaliyyətlərini (musiqi və ritmik hərəkətlər, qavrayış, uşaq musiqi alətlərində ifa, habelə elementar improvizasiya) həyata keçirmək bacarığında özünü göstərir. Bu təcrübə həm də uşağın yaradıcılıq tapşırıqlarını yerinə yetirməyə marağında, eləcə də bu cür tapşırıqların yerinə yetirilməsinin nəticələrində özünü göstərir. Uşaqların yaradıcı inkişafı və tərbiyəsi prosesində teatr fəaliyyəti sosial funksiyanı yerinə yetirir və uşağın şəxsiyyətinin daha da inkişafına kömək edir. Uşağın şəxsiyyətinin formalaşması üçün zəruri şərt tərbiyəçinin yaradıcılığıdır. Alimlər hesab edirlər ki, yüksək yaradıcılıq potensialına malik müəllim uşaqlarda yaradıcılıq meyllərinin inkişafı, eləcə də istedadlı şagirdlərin inkişafı üçün optimal şərait yaratmağa qadirdir. Bizim əsaslandığımız pedaqoji şərtlərin məcmusu emosional-sensor sferanın formalaşması üçün zəruridir [15].

Eksperimental qrupun uşaqlarında teatr işi vasitəsilə narahatlığın dəyərini azaltmaq üçün şərait yaradılmışdır. Uşaqların əqli və psixoloji sferasının sıx formalaşması zonasında iş təşkil edilmişdir. Teatr tamaşaları vasitəsilə ümumi işin təşkilində valideyn-övlad münasibətlərinin korreksiyası həyata keçirilib. Uşaqlar və onların valideynləri (qəyyumları) ilə ümumi tətərli iş yolu ilə məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin müəllimlərinin həssas tükənməsinin korreksiyası və qarşısının alınması həyata keçirilmişdir. Musiqili və dramatik tamaşaların səhnələşdirilməsi sayəsində bütün təcrübə üzvlərinin teatr oyun fəaliyyətinə güclü marağı formalaşmışdır. Teatr fəaliyyətinin gedişində məktəbəqədər yaşlı uşaqların intellektual və bədii-estetik tərbiyəsinin bir sıra pedaqoji vəzifələri də həll edilmişdir. Uşaqlar azad olur, onların yaradıcı bilişsel fəallığı artır. Beləliklə, psixi proseslər, davranış özbaşınalığı uğurla formalaşır. Teatr fəaliyyəti uşaqların yaradıcılığının inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Yetkin bir insanın yaradıcı potensialı bu imkanlardan necə istifadə olunduğundan çox asılı olacaq [6].

2021-ci ildən başlayaraq isə Roscongress Fondunun məktəb dostu, sosial yönümlü layihə, çətin həyat şəraitində olan uşaq və yeniyetmələrə məktəb proqramını ustalıqla öyrənməyə və cəmiyyətdə sosiallaşmağa kömək edir. Layihənin mövcudluğu dövründə 3000 saatdan çox dərs keçirilmişdir. Layihənin coğrafiyası Rusiya Federasiyasının 20-dən çox regionunu əhatə edir.

Rusiya Federasiyasının müxtəlif bölgələrindən olan könüllülər, bunlar ali təhsil müəssisələrinin tələbələri və qayğıkeş müəllimlərdir. Onlar ümumi təhsil kursunun proqramını ustalıqla həyata keçirməkdə uşaq və yeniyetmələrin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına, məktəbdə yekun imtahanlardan uğurla keçməsinə, peşə seçiminin müəyyənləşməsinə və cəmiyyətin sosial mühitinə uyğunlaşmasına kömək edirlər.

22 avqust 2022-ci il tarixində Regionlararası Əlaqə Mərkəzi ilə birgə "Məktəbli dostu" sosial layihəsinin isti xətti istifadəyə verildi.

Tayvan Beynəlxalq Elm Sərgisi (TISF) pilot layihəsi var ki, Tayvanda məktəblilərin dizayn və tədqiqat işlərinin seçimində son mərhələdədir. TISF hər il Tayvanın paytaxtı Taybeydə keçirilir: 1960-cı ildən milli, 1991-ci ildən isə beynəlxalq

müsabiqə kimi. İndi tayvanlı məktəblilər təkcə bir-biri ilə deyil, dünyanın digər ölkələrindən olan uşaqlarla da yarışirlar. TISF 2018 statistikasına: 23 ölkə, 160 layihə (40 xarici, 120 Tayvan), 500 iştirakçı. Meksikada keçirilən ExpoCiencias Nacional müsabiqəsi - final mərhələsi məktəblilərin dizayn və tədqiqat işlərinin seçimi. 2003-cü ildən ölkənin müxtəlif şəhərlərində hər il keçirilir. Hər il ExpoCiencias Nacional sərgisində də iştirak edən xarici layihələr ayrıca kateqoriyada yarışır. Müsabiqənin əsas təşkilatçısı ictimaiyyətdir. Layihə 1989-cu ildən başlayaraq hər il Aİ ölkələrindən, həmçinin “Horizon 2020” (Horizon 2020) Avropa tədqiqat və innovasiya proqramında iştirak edən, qonşu ölkələrdən və həmin ölkələrin məktəblilərinin elmi işlərinin milli müsabiqələrinin qaliblərini toplayır [8].

Aİ-nin elm və texnologiya sahəsində əməkdaşlığa dair sazişləri var. EUCYS-də iştirak edən ölkələrin siyahısı tədbirin saytında dərc olunub. Müsabiqənin keçirilmə yeri hər il dəyişir. Bir ölkə üçün müsabiqəyə ev sahibliyi etmək gənclərin diqqətini elm və texnologiya sahəsində karyeraya cəlb etmək üçün yaxşı şansıdır. 2017-ci ildə EUCYS-ə Estoniya ev sahibliyi etdi və bu, bu ölkə üçün böyük hadisə oldu: tədbir televiziya və digər KİV-lərdə geniş işıqlandırıldı və rəsmi mərasimlərdə ölkənin təhsil naziri iştirak etdi [6].

2018-ci ildən etibarən Milli Koordinatorlar ödəniş müqabilində kvotanı aşan iştirakçıları TISF-ə göndərə bilirlər. Meksikadan olan sərgi iştirakçıları seçmə tədbirdən birini qazanaraq ExpoCiencias Nacional-a daxil ola bilirlər. Bu kvota hər il bu seçim tədbirinin təqdim etdiyi işlərin əldə etdiyi nəticələrə uyğun olaraq düzəldilir. Xarici layihələr müxtəlif ölkələrdəki tərəfdaş təşkilatlar tərəfindən seçilir. İştirak üçün heç bir məhdudiyyət yoxdur. Xarici iştirakçılar yaşayış, yemək və müsabiqə proqramında iştirak üçün təşkilat haqqı ödəyirlər. Gənc Alimlər üçün Avropa İttifaqı Müsabiqəsində EUCYS üzvü olan ölkələrin məktəbliləri üçün milli dizayn tədqiqat müsabiqələrinin qalibləri iştirak edirlər [17].

Hər bir ölkənin iştirakçıları “Milli Təşkilatçı” (Rusiyada bu, “Gələcəyə addım” müsabiqəsidir) tərəfindən irəli sürülür. Hər bir ölkə maksimum üç layihə və maksimum

altı şagird göndərə bilər. Layihələr fərdi və ya komanda şəklində həyata keçirilə bilər. Eyni zamanda, bir layihə komandasında üç nəfərdən çox olmamalı və onların hamısı müsabiqədə iştirak etməlidir [7].

Eyni zamanda, məktəblilər tərəfindən getdikcə daha çox fənlərarası iş növü görüldüyü bu gün hər hansı bir tematik bölmədə işi müəyyən etmək getdikcə çətinləşir. Odur ki, işin yönəldiyi problemin növünə və ya orada istifadə olunan metodun növünə (sorgu, təcrübə, mühəndislik və s.) görə bölmələrə bölünmə daha aktuallaşır. Bu yanaşma son illərdə Kanadada keçirilən Canada Wide Science Fair müsabiqəsində, eləcə də Rusiyada Ümumrusiya Gənclər Oxumalarında istifadə edilmişdir. VƏ. Vernadski. 4. Münsiflər heyəti necə formalaşır Tayvan Beynəlxalq Elm Sərgisində (TISF) münsiflər heyəti qiyabi mərhələdə seçilmiş işlərin mövzularına uyğun formalaşdırılır: daha çox mütəxəssis daha populyar bölmələrə cəlb olunur. Mütəxəssislər Taypeydəki universitetlərin və tədqiqat mərkəzlərinin məlumat bazasından ingilis dilini bilən ən yaxşı və tanınmış mütəxəssislər arasından seçilir. Əsas münsiflər heyəti TISF-də ildən-ilə iştirak edən təcrübəli ekspertlərdən ibarətdir və tərkibin təxminən 20%-i hər dəfə yenilənir. Müsabiqədə ümumilikdə 35-ə yaxın ekspert çalışır (burada layihələrin orta sayı 160-dır). Münsiflər heyəti üzvlərinin əməyi ödənilir. ExpoCiencias Nacional-da münsiflər heyəti hər il yenidən yaradılır, çünki müsabiqə hər dəfə fərqli bir şəhərdə keçirilir. Əsas ekspertlər heyəti təşkilat komitəsi tərəfindən ştatın/şəhərlərin universitetlərinin və elmi-tədqiqat institutlarının müəllim və alimləri arasından yerində seçilir [7].

Eyni zamanda, hər kəs üçün açıq elektron qeydiyyat yolu ilə ekspertlər işə götürülür. Münsiflər heyətinin yekun tərkibi onların mövzularına uyğun olaraq iştirak edən işlərin siyahısı formalaşdırıldıqdan sonra təsdiq edilir. Müsabiqə başlamazdan əvvəl mütəxəssislərə xüsusi təlimlər keçirilir. Təşkilatçılar imtahanın prinsiplərini, meyarların mənasını və qiymətləndirmə sistemini təfərrüatlı şəkildə əks etdirən video brifinq də əvvəlcədən göndərir. Hər bir layihə ən azı üç ekspərdən müsahibə alır. Bundan əlavə, hər bir ekspert yeddi layihədən çox olmayan müsahibələr aparır. Ekspertlərin sayı hər il dəyişir: 2017 - 235 ekspert (500 layihə üçün), 2016 - 400 (500 layihə üçün). Mütəxəssislər

pul mükafatı almırlar, onlar üçün bu, fəxri könüllülük işidir. Avropa İttifaqının Gənc Alimlər Müsabiqəsinin münisflər heyəti Avropa Komissiyası tərəfindən beynəlxalq nüfuza malik elm adamları və biznes nümayəndələrindən formalaşır. Münisflərin adi sayı 18-20 nəfərdir (90 layihə üçün) [6].

Şəkil 1.1. Məktəblinin dostu layihəsi

Məktəblinin dostu bir layihədə beynəlxalq təcrübələrə nümunələr aşağıdakı kimi olabilir:

- **Beynəlxalq təcrübə mübadilə proqramı:** Layihə çərçivəsində tələbələrə fərqli ölkələrdəki məktəblərlə mübadilə proqramlarına iştirak etmək imkanı verilə bilər. Tələbələr, hədəf ölkələrdəki məktəblərdə təcrübələr keçirərək yeni şəxsi və akademik perspektivlər əldə edə bilərlər.
- **Virtual klasslar və seminarlar:** Layihə, tələbələrə beynəlxalq ekspertlərlə, digər tələbələrlə və müəllimlərlə virtual klasslar və seminarlar təşkil etmək imkanı verə bilər. Bu şəkildə, tələbələr fərqli ölkələrdən gələn təcrübə və

biliklərdən yararlanaraq beynəlxalq əlaqələr qura və öyrənmək imkanına malik olurlar.

- **Proyekt işbirliyi:** Layihə çərçivəsində beynəlxalq projekt işbirliyi təşkil edilə bilər. Tələbələr, fərqli ölkələrdən gələn tələbələrlə birlikdə müxtəlif mövzular üzərində çalışaraq məlumatları paylaşa və birgə projektlər üzərində çalışa bilərlər. Bu, tələbələrin müxtəlif kulturlərdən olan tərəfdaşları ilə təcrübə və iş birliyi qurma imkanını təmin edəcəkdir.
- **Tədbirlər və konfranslar:** Layihə, beynəlxalq tədbirlər və konfranslara iştirak etmək imkanı yaradacaq. Tələbələr fərqli ölkələrdə keçirilən tədbirlərdə fəaliyyətlərə iştirak edərək təcrübə və biliklərini paylaşa bilər və beynəlxalq təcrübə və əlaqələr qurmaq imkanına malik olurlar [16].

1.3 “Asan xidmət”in tətbiqinin əhəmiyyəti

Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi təhsilin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi, valideynlərin ümumi təhsil müəssisələrinin həyatında daha yaxından iştirakı məqsədilə “Məktəblinin dostu” pilot layihəsi üzrə qeydiyyatı başlamışdır. “Məktəblinin dostu”nun ilkin seçim mərhələsi “ASAN xidmət”də həyata keçirilirdi.

İlkin mərhələdə namizədlərin bilikləri test şəklində yoxlanılır, seçilən namizədlər müsahibə mərhələsinə buraxılır. Seçimlərdə ictimai fəaliyyətdə aktiv iştirak edən, könüllü kimi müxtəlif proqramlarda çalışan, xarici dil biliklərinə yiyələnən namizədlərə üstünlük verilirdi. Müsahibədən uğurla keçən namizədlər isə təlimə cəlb olunurdular. Təlimin sonunda qiymətləndirmə nəticələrinə əsasən, seçilmiş namizədlər “Məktəblinin dostu” təyin edilirdi.

Təbii ki Asan Xidmətdən əlavə əsas iştirak Təhsil Nazirliyi tərəfindən təşkil olunmuş imtahan əsasında təyin olunur. İmtahandan uğurla keçmiş şəxslər əvvəlcə müsahibədən daha sonra təlimlərdən keçərək sonda təcrübə əsasında iş təyin olunurlar.

Asan Xidmət əsasında bu layihəyə qoşulan şəxslər müsahibə zamanı ictimai fəaliyyətdə aktiv iştirak edən, könüllü kimi müxtəlif proqramlarda çalışan, xarici dil biliklərinə malik olan namizədlərə üstünlük verilir. Müsahibədə uğur qazananlar təlimlərə cəlb olunurlar. Təlimin sonunda qiymətləndirmə nəticələrinə əsasən, bəzi namizədlər “Məktəblinin dostu” təyin edilirlər.

2017-ci ildə “Məktəbəqədər hazırlıq qruplarında işin təşkili metodikası” mövzusunda təlimlərdə 4123 müəllim iştirak edib ki, bu da ötən illə müqayisədə 10% çoxdur. Bundan əlavə, TİPİİ tərəfindən təşkil olunmuş ixtisasartırma kurslarında iştirak etmiş müxtəlif ali və əlavə təhsil müəssisələrinin 11 min müəllimi üçün yekun attestasiya təşkil edilmiş və müvafiq sertifikatlar verilmişdir [29].

Müsabiqə nəticəsində 198 nəfər məktəblərə direktor təyin edilib.

Orta ixtisas təhsili müəssisələrində vakant vəzifələrə təcrübəli və peşəkar kadrların təyin edilməsi məqsədilə elektron ərizənin qəbulu, imtahan və müsahibə kimi 198 mərhələdən ibarət müsabiqə təşkil olunub. Nəticədə adamlar seçilərək direktor təyin edildi.

Elektron müraciətə əsasən, “ASAN Peşə” layihəsi çərçivəsində 11 684 nəfər peşə liseylərinə qəbul olunub. Müraciət edənlərin 20%-nin orta attestasiyası “4”-dən yuxarı olub. Ümumilikdə elektron sənəd qəbulunda iştirak edənlər arasında orta attestasiya balı “4”-dən “5”ə qədər olub. Ötən illə müqayisədə bu rəqəm 3 dəfə artıb [28].

II FƏSİL.

MƏKTƏBLİNİN DOSTU LAYİHƏSİ ÜZRƏ KEÇİRİLƏN LAYİHƏLƏRİN İNTELLEKTUAL ANALİZİ

2.1. “Məktəblinin dostu” ilə birgə həyata keçirilən layihələr və onların təhlili

“Məktəblinin dostu” layihəsinin məqsədi müxtəlif fəaliyyət növlərinə və formalarına daxil edilməklə, real dünyada şagirdlərin özünü dərk etmələri üçün əlverişli şərait yaratmaqdır. Məktəblinin dostu layihəsində layihələr təşkil olunarkən , aşağıdakı cəhətlər nəzərə alınmalıdır;

1. Layihə tapşırığı şagirdin yaş və inkişaf səviyyəsinə uyğun olmalıdır.
2. Gələcək layihələrin problemləri nəzərə alınmalıdır. Bu, şagirdlərin maraqları sahəsində olmalıdır.
3. Layihələrin (materialların, məlumatların, multimediyaların mövcudluğu) uğurla icrası üçün şərait yaradılmalıdır.
4. Şagirdlərə layihə tapşırığı verməzdən əvvəl bu cür işlərin əvvəlcədən aparılmasına hazırlaşmaq zəruridir.
5. Layihələrə rəhbərlik etmək, şagirdlərə kömək etmək və məsləhət etmək.
6. Məktəblilərlə birgə layihə fəaliyyətlərinin metodlarını işləyib çıxarmaq, eyni zamanda ümumi təhsil bacarıqlarını təkmilləşdirmək.
7. Layihənin mövzunu seçərkən - informasiya yeritmək üçün deyil, maraq göstərmək, onları müstəqil axtarışa sövq etmək.
8. Layihə fəaliyyətlərinə hazırlıq prosesində şagirdlər üçün birgə ekskursiyalar, gəzintilər, müşahidələr, eksperimentlər, aksiyalar təşkil etmək məsləhətdir [12].

Layihələrin növləri;

- ✓ **Tədqiqat layihələri.** Məktəblilər eksperimentlər aparır, istənilən sferanı öyrənir, sonra əldə olunan nəticələri divar qəzetləri, bukletlər və ya kompüter təqdimatları şəklində

düzürlər. Bu cür tədqiqat layihələri şagirdlərin peşəkar özünüdərkinə müsbət təsir göstərir. Oyun layihələri. Bunlar oyun və performans şəklində təqdim olunur. Burada, hər hansı qəhrəmanın rollarını oynayaraq, şagirdlər öyrənilməkdə olan problemlərin həllini təklif edirlər.

- ✓ **İnformasiya layihələri.** Şagirdlər bir mövzuya aid məlumatları toplayır və təhlil edir, jurnal, qəzet, almanak formasında təqdim edirlər.
- ✓ **Yaradıcı layihələr.** Təxəyyül üçün çox yer var: layihə eksternat fəaliyyətlər, ətraf mühit hərəkətləri, videolar və daha çox şey şəklində həyata keçirilə bilər. Təxəyyülün həddi yoxdur. Mövzu seçmək və layihə məqsədi qoymaq Layihə mövzularının seçimi biliklərin genişləndirilməsi, uşaqların mövzunun öyrənilməsinə maraqləndirilməsi və tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə istənilən təhsil materialının dərinədən öyrənilməsinə əsaslanıla bilər. Layihənin mütləq aydın, real şəkildə həyata keçirilməsi məqsədəuyğun olmalıdır. Ən ümumi mənada layihənin məqsədi həmişə orijinal problemi həll etməkdir [13].

Layihə mövzularının seçimi biliklərin genişləndirilməsi, uşaqların mövzunun öyrənilməsinə maarifləndirilməsi və tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə istənilən təhsil materialının dərinədən öyrənilməsinə əsaslanıla bilər. Layihənin mütləq aydın, real şəkildə həyata keçirilməsi məqsədəuyğun olmalıdır. Ən ümumi mənada layihənin məqsədi həmişə orijinal problemi həll etməkdir. Lakin hər bir halda bu həllin özünəməxsus həlli və təcəssümü var. Bu naxış müəllifin öz işinin gedişində yaratdığı və eyni zamanda layihənin probleminin həlli vasitəsinə çevrilən layihə məhsuludur [2].

Tapşırıqlar [21]:

- 1) müxtəlif fəaliyyət növlərinə və formalarına daxil etməklə uşaq və yeniyetmələrin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı;
- 2) kvestlərdə iştirak etməklə müxtəlif tapşırıqları yerinə yetirərkən marağın, ixtiraçılığın inkişafı;
- 3) müxtəlif fəaliyyətlərdə iştirak edərək komandada işləmək bacarığının inkişafı;

4) yaradıcılıq fəaliyyətində fərdi və komanda nailiyyətlərinin nəticələrini izləməklə refleksiv bacarıqların inkişafı;

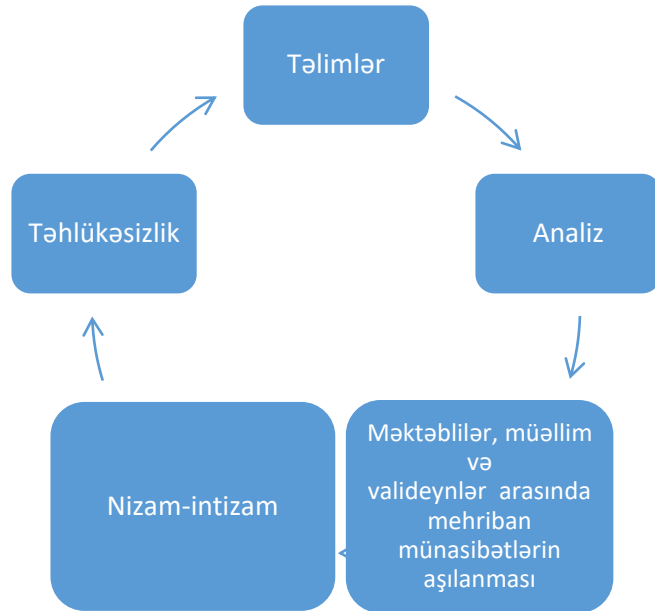
5) uşaq və yeniyetmələrin dəstə və düşərgə tədbirlərinin hazırlanmasında və keçirilməsində fəal iştirakı ilə onların asılılıq davranışının qarşısının alınması;

6) uşaq və yeniyetmələrdə insan həyatının dəyərinin dərk edilməsi və ona məhəbbətin inkişafı. Layihənin yekun məhsulu ona əlavə edilmiş “Məktəbli dostu” axtarışının ssenarisidir.

“ Məktəblinin dostu ” sosial layihəsi tərbiyəvi təsirlərə inteqrasiya olunmuş yanaşmanın tələbləri nəzərə alınmaqla qurulub. Verilmiş şəxsiyyət xüsusiyyətləri konkret təhsil vəzifələri sistemi vasitəsilə formalaşdığından, təqdim olunan təhsil hadisəsi kəskin şəkildə mürəkkəb xarakter daşıyır, üzvi şəkildə birləşmiş prosesdə əqli, fiziki, əxlaqi, estetik və əmək tərbiyəsi vəzifələrinin eyni vaxtda həyata keçirilməsini tələb edir. Bu hadisənin müsbət nəticəsinin təhsilin (xarici pedaqoji təsirin) və fərdin özünütərbiyəsinin üzvi birləşməsi ilə əldə edilməli olduğu güman edilirdi. Layihənin formasını seçməklə məzmunun mənəvi-estetik yönümlü olmasına nail olunmuşdur. Tapşırıqların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bir qayda olaraq, müəyyən bir məqsəd var ki, ona yalnız tapmacaları ardıcılıqla həll etməklə nail olmaq olar. [22].

Tapşırıqların xüsusi məqsədi qarşılıqlı əlaqə şəraitində müsbət emosional atmosfer yaratmaq, bir-birinə mehriban münasibət yaratmaq, həmçinin qarşılıqlı tərəfdaşı dinləmək, öz fikrini mübahisə etmək, rol vəzifələrini yerinə yetirmək bacarığını inkişaf etdirməkdir. Bu sosial layihədə iştirak edənlər ümumi problemi həll etmək üçün şagirdləri diqqətlə dinləyir, oynayır, ünsiyyət qururlar.

Sxem 2.2. Məktəblinin dostu layihəsinin vasitələri

Məktəbli dostu layihəsi əməkdaşlar vasitəsilə həyata keçirilir. 3 qız bir oğlandan ibarət məktəbli dostları olur. Məktəbdə dərs keçilən şagirdlərin sayı çox uşaq varsa əməkdaş çoxaldılır. Bildiyiniz kimi, hər bir məktəbdə nəzarətə ehtiyacı olan uşaqlar vardır. Mən özüm bu layihənin əməkdaşı olmuşam. Əməkdaşlarımız içərisində 3 xanım əməkdaşı, 1 bəy əməkdaşı fəaliyyət göstərirdi. Hər bir məktəbdə əsasən mütləq şəkildə 1 oğlan əməkdaşa ehtiyac duyulurdu. Buna səbəb isə yuxarı sinif oğlan şagirdləri arasında yaşana biləcək ən kiçik problemdə bu məsələnin həll edilməsində oğlan əməkdaşın rolu əvəzsiz hesab edilirdi. İstər siqaret çəkmə halları, siniflər arası münaqişə və problemlər, istərsə də qeyri etik davranışlara nəzarət etmək üçün oğlan əməkdaşlar daima köməyə çatırdı. Ümumi layihədə isə Məktəblinin dostlarına koordinatorlar nəzarət yetirirdi. Koordinatorlar əsasən Bakı şəhərində rayonlar üzrə bölünmüşdür. Bir neçə məktəbə bir koordinator nəzarət yetirirdi. Layihədə bununla yanaşı psixoloqlar fəaliyyət göstərirdi. Layihənin psixoloqları, məktəblərdə psixoloji problemi olan, məktəb rəhbərliyi

tərəfindən xüsusi nəzarətdə olan və məktəb psixoloqlarının nəzarət etməkdə çətinlik çəkdiyi şagirdlərlə xüsusi məşğul olurdular. Məktəblərdə bu tip hallar şagirdlər arasında çox geniş yayılmışdır. İstər ailə problemi olan, istər həmyaşdaları ilə ünsiyyətdə çətinlik çəkən, intihara meyilli və özünə qapanıq şagirdlər mütləq şəkildə öncəliklə məktəb psixoloqu tərəfindən müşahidə edilirdi və həmin şagird və ya şagirdlərlə mütəmadi psixoloji söhbətlər aparılırdı. Əgər məktəb psixoloqu heç bir effekt vermezse o zaman şagirdin valideyninin razılığı əsasında layihə psixoloqlarına yönləndirirlirdi.

Bizim əsas vəzifəmiz uşaqların davranışlarına baxmaq, problem görürdükdə qarşısını almağa çalışmaq idi. Uşağın ailədə, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə və ya təhlillərdə hər hansı bir problemi varsa, bu özünü məktəbdə göstərdiyi davranışlarda büruzə verir. Əgər problem görülərsə, şagirdlərin valideynləri ilə əlaqə yaradılır. Əgər ailədə uşağa birbaşa təsir edən problemlər varsa, ana və ya ata onları mütəxəssislə bölüşə və problemin həllini birlikdə həll edə bilirlər. Bu halda psixoloq şagird ilə işləyərkən ailə şəraitini yadda saxlayacaq. Məktəblərdə xuliqanlıq probleminə xüsusi diqqət yetirirlər. Xuliqanlıq fiziki zorakılıq demək deyil, xuliqanlıq, təhqiramiz zarafatlar, təhqir, bojkot, şayiələr yaymaq, və s. ola bilər.

Məsələn, belə bir təlimlə qarşılaşdıq. 27 № məktəbdə barışıq metodu xidmətləri yaradılıb. Müəllimlər lazımı təlimlər keçiblər və mütəmadi olaraq bərpaedici üsullardan istifadə edirlər. Məktəb barışıq metodu münaqişə baş verdikdə işə qoşulur. Hər bir hal ayrı-ayrılıqda təhlil olunur. Məsələn, uşaqlar arasında münqaişə varsa, onları qarşılaşdıraraq, bir-birini dinləməsi sonda barışıq əldə olunmasına çalışırıdıq.

Ailədə, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə, təhlillərlə və s. problemlərin həlli ilə məşğul olmaq mümkündür. Biz uşaqlara sosiallaşma mərhələlərini ağrısız keçməyə və öz potensialını üzə çıxarmaqda kömək edirik.

Həmçinin psixoloq əməkdaşımız uşaq-valideyn münasibətlərini müəyyən edərək, sinif daxilindəki münasibətləri tədqiq edərək, məktəblilərin şəxsiyyət xüsusiyyətlərini, onların düşüncə, diqqət səviyyəsini öyrənə bilirdi.

Məktəb psixoloqunun digər bir vəzifəsi valideynlərə və müəllimlərə məsləhət verməkdir. Bundan əlavə, böyüklərin bu mütəxəssisə müraciət etdiyi suallar fərqli ola bilər və bunların problemlər olacağı da vacib deyil. Ana psixoloqun yanına sadəcə olaraq soruşa bilər ki, övladının sinif yoldaşları ilə yaxşı münasibətləri var, ya karyera rəhbərliyi ilə bağlı çətinlikləri var, ya da adaptasiya (məsələn, şagird yeni məktəbə köçürülərsə) və valideynlər yeniyetmə ilə düzgün münasibət qururlar. Əgər ailədə uşağı travmaya salan vəziyyətlər varsa (valideynlərin boşanması, yaxın adamın ölümü, ciddi maddi çətinliklər), o zaman ana və ya ata da gəlib psixoloqa onlar haqqında məlumat verə bilər ki, mütəxəssis xəbərdar olsun, uşağın davranışına daha diqqətlə nəzarət etsin və ona dəstək olmağa hazır olsun.

Əgər uşaq geri çəkilərsə, ünsiyyətsizdirsə, əgər məktəbə getmək istəmirsə və ya tez-tez ağlaya-ağlaya evə gəlirsə, onda bu, həm də mümkün qədər tez bir zamanda məktəb psixoloqu ilə əlaqə saxlamaq üçün bir fürsətdir. Ümumiyyətlə, uşağın davranışında hər hansı bir qabarıq dəyişiklik valideynləri xəbərdar etməlidir və bu halda vəziyyətin nəzarətdən çıxıb fəlakətə çevrilməsini gözləməkdənsə, mütəxəssisdən vaxtında kömək istəmək daha yaxşıdır. Ola bilər ki, psixoloq heç bir ciddi problemi açıqlamayacaq, əksinə, şagirdyə necə dəstək olmaq və onunla etibarlı münasibətləri necə qorumaq lazım olduğunu deyəcək.

Mənim praktikamda bir hadisə baş verdi ki, şagirdin akademik performansını aşağı düşdüyü üçün özünə qapanma hiss olunurdu. Və müşahidələrimizə əsasən intihara meyillilik hiss edilirdi, bunu müşahidə etdiyim anda ilk öncə sinif rəhbərinə məlumat verib, bunla bağlı tədbirlər görülməyə başlandı. Öncəliklə şagird bizim tərəfimizdən daima nəzarət altında saxlanılırdı. Şagirdlə mütəmadi olaraq söhbətlər aparır, motivasiya edirdik. Və əlbəttə ki valideynlərinə, məktəb rəhbərliyinə əsasən də məktəb psixoloquna bu barədə məlumat verildi və bu patoloji vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün onunla psixoloq şəxsən məşğul olurdu.

Məktəblilərin pis vərdişləri müəllimlərin və valideynlərin mürəkkəb mövzudur. Şagirdlərin sağlam həyat tərzi sürməsi üçün vaxtında qarşısının alınması lazımdır. Bu isə

onları asılılıqdan qoruyacaq. Pis vərdişlər müasir gənliyin çox tez-tez qarşılaşdığı problemdir. Əgər əvvəllər yaşlı yeniyetmələr pis vərdişlərdən əziyyət çəkirdilərsə, indi bu, orta məktəb şagirdləri üçün adi haldır. Düşükləri mühit, ətraf, sosial şəbəkələrdən düzgün istifadə olunmaması bu kimi hallara gətirib çıxarırdı.

Çox ehtimal ki, yeniyetmələr böyüklərə oxşamaq istəyirlər. Pis vərdişlər müəyyən dərəcədə sərbəst hiss etməyə imkan verir. Hər bir məktəbli sağlam həyat tərzinin nə olduğunu bilir, lakin müəyyən səbəblərdən bəzi uşaqlar bu həyat tərzinə heç də cəlb olunmurlar. **Sağlam həyat tərzini, ilk növbədə, öz üzərində işləməkdir.** Onun ardınca gedən insan düzgün qidalanmalı, idmanla məşğul olmalı və ən əsası bütün pis vərdişlərdən əbədiyyən imtina etməlidir.

Bu suala o qədər mümkün cavablar var ki. Hər kəs öz müsbət cəhətlərini onda tapır. Kimsə ümid edir ki, belə həyat tərzini gənliyi və gözəlliyi uzadacaq, özünü böyük hiss etmək imkanı cəlb edəcək. Lakin bu heç də belə deyil. Düzgün qidalanmaq, gündəlik qayda-qanuna riayət etmək şagirdin məktəb proqramını daha yaxşı öyrənməsinə imkan verir. Fiziki və psixi sağlamlıq bir-biri ilə əlaqəli anlayışlardır.

Təəssüf ki, bütün müasir yeniyetmələr gənc yaşlarından öz bədənlərinin vəziyyətinə nəzarət etməyin nə qədər vacib olduğunu tam dərk etmirlər. Bəziləri inanır ki, onsuz onlar həmişə indiki kimi sağlam və gözəl qalacaqlar.

Düzgün həyat dəyərlərinin formalaşması ailədə qoyulur. Məktəb, dostlar və yaxın ətraf mühit, şübhəsiz ki, yeniyetmənin həyatında mühüm rol oynayır. Əgər valideynlər uşaqlarını sağlam böyütmək istəyirlərsə, onun tərbiyəsi ilə çox erkən yaşlarından məşğul olmaq lazımdır.

İlk növbədə yadda saxlamaq lazımdır ki, ana və ata uşağa yaxşı nümunə olmalıdırlar. Onun qeydlərini oxumaqla yanaşı, pis vərdişlər olmadan həyatın nə qədər parlaq və zəngin ola biləcəyini nümunə ilə göstərmək vacibdir. Çox erkən yaşlarından uşağı düzgün qidalanmaya, gündəlik düzgün qaydaya öyrətdirmək lazımdır.

Ona göstərmək lazımdır ki, həyatdan yalnız sağlam insan zövq ala bilər, çünki səhhəti pis olan insan heçnədən zövq ala bilmir və bu insanı ruhdan salır. Valideynlərin

övladlarına çatdırmağa çalışdıqları hər şeyi uşağın eşitməsi üçün onlar tamamilə səlahiyyətli insanlar olmalıdırlar.

Keçid dövrünə daxil olan yeniyetməyə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu zaman məktəblilər, həmişəkindən daha çox, özlərini ifadə etməyə meyilli olurlar və başqalarının təsirinə çox meyilli olurlar. Biz əsasən bu kimi halların qarşısının alınması üçün zəruri tədbirlər görürdük. Spirtli içkilərin, siqaretin təhlükəli olması ilə bağlı mühazirələr orta məktəblərin müəllimləri tərəfindən də verilməlidir. Eyni zamanda yeniyetmələrə yanaşma tapa bilən psixoloqları və digər mütəxəssisləri cəlb etmək çox faydalıdır. Sağlam həyat tərzinin təbliği müəllimlər üçün ən əsas vəzifələrdən birinə çevrilməlidir. Yoxsul adlandırılan ailələrdən olan məktəblilərə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Belə uşaqlar üçün bəzən müəllimlər yeganə tərbiyəçi olurlar.

Yeniyetmə ilə söhbət zamanı diqqəti müəllimin, valideynlərin deyil, şagirdin nəyə ehtiyacı olduğu üzərində cəmləmək çox vacibdir. Sadəcə dillə desək, pis vərdişlərin gücünə təslim olarsa, uzun illər ərzində başına gələcəklərlə bağlı ona müəyyən qeyri-müəyyən perspektivlər və ya sağlam həyat tərzinin ilk növbədə ailə və başqaları tərəfindən lazım olduğunu deməyə ehtiyac yoxdur.

Şagirdin özünün də bu sağlam həyat təzinə nə qədər ehtiyacı olduğunu dərk etməsi vacibdir. Məsələn, qızla söhbət edərkən siqaret çəkən və içki içən qadınların əks cinsdən olan insanlar üçün nə qədər qeyri-təbii olduğunu qeyd etmək olar. Keçid dövründə olan məktəbli qızlar, bir qayda olaraq, oğlanlarla maraqlanmağa başlayırlar. Sözsüz ki, onlar bu asılılıqların onun onlarla münasibətlərinə nə qədər təsir edəcəyi barədə düşünəcəklər [23].

Bir qayda olaraq, sağlam həyat təzi keçirən insanlar oraya toplaşırlar. Belə bir mühitdə dönən yeniyetmə digər idmançıların fonunda özünü göstərmək istəməyəcək və o, birdəfəlik sağlam həyat təzini seçəcək. Hər hansı bir məşğuliyyət və ya hobbisi öz-özlüyündə pis vərdişlərə qarşı yaxşı bir önləyicidir. Hər hansı bir fəaliyyətə can atan şagird boş vaxtını yalnız ona sərf edəcək.

Məktəblilərdə pis vərdişlərin qarşısının alınması biz , Məktəbli dostlarının əsas vəzifələrindən biridir.Sözsüz ki əvvəllər 9-11 ci sinif şagirdləri üçün bu təhlükə hesab edilirdisə hal hazırda ki dövrdə statistikaya əsasən daha aşağı sinif şagirdləri üçün də bu problem baş qaldırıb.Biz təbii ki mütəmadi olaraq siniflərdə bizə göstərilən mövzular əsasında təlim keçirik. Fəaliyyət göstərdiyim bir çox məktəblərdə bu tip təlimlər olduqca çox keçilmiş və öz əksini müsbət mənada tapmışdır.2022 ci ilin oktyabr -yanvar ayı tarixlərində fəaliyyət göstərdiyim Bakı şəhəri 272 sayılı məktəbdə 10-11 ci siniflər arasında siqaret , pis vərdişlər, narkotik əleyhinə təlimlər haqqında çıxışlar olmuşdur.

Yeniyyətlərin valideynləri yadda saxlamalıdırlar ki, uşaqlar ətraf mühitin təsiri altında olurlar. Uşağın kiminlə ünsiyyətdə olduğunu hər zaman bilmək vacibdir. Pis vərdişlərin çox yaxşı qarşısının alınmasında idman yönümlü tədbirlər xüsusi rol oynayır.İdman, sağlamlıq deməkdir. Sağlam bədəndə sağlam ruh deməkdir. İdman oyununda həyata keçirilən hərəkətlər ibtidai məktəb yaşında olan uşaqlarda bədənlərinin inkişafı üçün mühüm təsirini göstərir. İdman oyunu uşağın ətrafındakı dünyaya münasibətini dəyişə bilir. İdman oyunları uşaqları bütün uşaqlara açılmaq imkanı olan komandada birləşdirir: daha rahat olmaq və çox ünsiyyətli olmaq onların bacarıq və imkanlarının reallaşdırılması üçün geniş sahə əldə etmək deməkdir. Bu cür oyunlarda müəllim uşaqlara daha yaxın olur, onunla uşaqlar arasında daha sıx əlaqə qurulur.

Bir çox idman oyunları uzun müddət mövcud olub. Zaman keçdikcə oyunlar düzəldir, təkmilləşdirilir, uşaqlar üçün daha maraqlı olur.

Açıq havada keçirilən idman oyunları insanın təbii hərəkətlərindən əmələ gəlir: tullanmaq, voleybol,futbol,basketbol, qaçmaq, gəzmək və s. Başqa sözlə, bu tip oyunlar uşaqlara çox yaxındır, uşağın mənfi emosiyalarını aradan qaldırır, həmçinin onun bədəninin yaxşılaşmasını təmin edir.

Məktəblinin dostu layihəsində əlbəttə ki uşaqlar üçün yay məktəbi təşkil edilməsə olmazdı. Hansı ki, 11-13 yaş arası şagirdlər yəni, 6-8 ci sinif şagirdləri bu yay məktəbində könüllü şəkildə tam ödənişsiz olaraq iştirak edə bilərlər. Yay məktəbinin məğzi nədən ibarətdir?

Yay məktəbi şagirdlərin öz yay tətillərini daha səmərəli keçirmək və yeni əlavə məlumatlar , dünyagörüşünü artıracaq fikirlər əldə etmək üçün çox gözəl bir təşəbbüsdür.Yay məktəbinə qoşulmaq istəyən şagirdlərə ilk öncə siniflərə daxil olaraq məlumat verilir. Daha sonra qoşulmaq istəyən hər şagirddən sinifini , adını , valideynlərinin əlaqə nömrəsi götürürük. Və yay məktəbinin başlamasına 1 -2 həftə qala hər bir razılığı olan şagirdlə əlaqə saxlanılır və valideynlərinə məlumat verilir.Yay məktəbi əsasən iyul və avqust ayını əhatə edir.

Hər səhər saat 9:00 dan 14:00 a qədər yay məktəbi olur.İlk öncə şagirdlər məktəbə gələrkən öncə himnimiz səslənir.Onlarla birgə himn oxuyuruq. Himndən dərhal sonra musiqili idman saati başlayır.Uşaqlarla birgə səhər idmanı edib , günə enerjili və müsbət əhval-ruhiyyə ilə başlayırıq.Sonra siniflərə daxil oluruq və uşaqlarla söhbət saatımız başlayır. Onlarla maraqlı anlar keçirir və bir qədər söhbətdən sonra bizə göndərilən siyahı əsasında günün təlim mövzusu ilə uşaqlara tədris edirik. Təlimlər inkişaf yönümlü olurdu.Sual-cavablar əsasında səmərəli keçirilən vaxtımızı daha sonra oyun saati ilə əvəz edirik.Burda şagirdlər bizlə və bizim nəzarətimiz altında müxtəlif növ maraqlı oyunlar oynayırlar.Oyun saatımız da bitdikdən sonra bizə göndərilən film siyahısı ilə şagirdlərə mənəvi dəyərləri aşılayan ,mədəniyyəti, saflığı , yaxşı və təmiz niyyəti , elmi , təhsili nümunə göstərən film və animasiyalı filmlər göstərilir. Film saatında şagirdlər evdən gətirdikləri atışdırmalılıqları, çərəzləri dadaraq və bir-biriləri ilə bölüşərək film izləməyə davam edirlər.

Şagirdlərlə günümüzü isə sonda məktəb həyətinə çıxaraq təmiz hava və müxtəlif oyunlar oynayaraq sonlandırırıdığımız.Sonda günümüzə bağlı şəkillər videolar çəkdirirdik.

Təqdim olunan layihə kiçiklərdən daha çox böyük uşaqların auditoriyasına yönəlmişdi. Ancaq az sayda şagird layihənin əsas ideyasını həyata keçirdi. Açıq söhbət metodundan istifadə etməklə uşaqlar baş verənlərlə bağlı öz fikirlərini bildirdilər. Kollektiv müzakirə nəticəsində uşaqlar belə qənaətə gəlirdilər ki, real dünyada yaşamaq virtualdan daha yaxşı və maraqlıdır. İnanırıq ki, bizim tərəfimizdən hazırlanmış sosial layihənin məqsədi reallaşmış, amma tam həcmdə deyil. Hazırda Məktəbli dostu layihəsinin

daha perspektivli məqsədlərimiz var: texniki yaradıcılıq emalatxanasının tətbiqi, eləcə də innovasiyalardan istifadə. Beləliklə, sosial dizayn bu gün sosial iş praktikasında ən aktual sahələrdən biri hesab edilən sosial innovasiyaların həyata keçirilməsi üçün nəzəri və eyni zamanda praktiki fəaliyyətdir. Sosial dizaynın əsas nəticəsi sosial layihənin hazırlanmasıdır. Sosial dizaynın mahiyyəti arzu olunan gələcəyin dövlətlərinin qurulmasıdır. Layihə üzərində işləmək və onun həyata keçirilməsi, uşağı bilikləri praktikada tətbiq etməyə, dəyərləri və davranış xəttini seçməyə, hüquqi və mənəvi hərəkətlər etməyə imkan verən bir vəziyyətə gətirməyə imkan verir [29].

2.2. Məktəblinin dostu layihəsində şagirdlər arasında bilik yarışı

“Bilik yarışı”nda Bakı şəhəri üzrə “Yay məktəbi”nin II mərhələsinin əhatə etdiyi 27 ümumi təhsil müəssisəsinin VII-VIII sinif şagirdlərindən ibarət məktəblərin komandaları qalibiyyət uğrunda mübarizə aparıb.

BŞTİ-nin nəzdindəki ümumi təhsil müəssisələrində reallaşdırılmış “Yay məktəbi”ndə iyulda V-VI, avqustda VII-VIII sinif şagirdləri iştirak ediblər. Bu müddətdə 2000-dən çox məktəbli üçün təlim, seminar, informativ sessiya, ekskursiya, idman yarışları və əyləncəli saatlar təşkil edilib.

“Yay məktəbi”nin təşkil olunmasının əsas məqsədi yay istirahəti dövründə uşaqlara keyfiyyətli təhsil imkanları yaratmaq, əyləncəli proqramlar təşkil etməklə intellektual və sosial aktiv gənclərin-gələcəyin liderlərinin formalaşdırılmasıdır.

Xatırladaq ki, “Məktəblinin dostu” layihəsi Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin birgə tərəfdaşlığı ilə Bakı şəhərindəki 35 ümumi təhsil müəssisəsində həyata keçirilir. Yeni tədris ilindən etibarən “Məktəblinin dostu” pilot layihəsinin əhatə etdiyi məktəblərin sayının 150-yə çatdırılması planlaşdırılır. Layihənin əsas məqsədi müəllim və şagirdlər üçün daha təhlükəsiz mühit yaratmaq, fəvqəladə hal baş verdikdə ilk tibbi və psixoloji yardım göstərmək, mütəmadi olaraq şagird, valideyn, təlim-tərbiyə müəssisələrinin kollektivi ilə maarifləndirmə və diaqnostik işlər aparmaqdır.

Layihənin işlənilib hazırlanması mərhələləri: konseptual ideyadan instrumental avadanlıqlara qədər 1-ci mərhələ - vəziyyətin təhlili - müəyyən subyektin (təşkilat, qrup, şəxs, icma) fəaliyyət göstərdiyi tipik şəraitin məcmusudur. Problem vəziyyətin təhlilinin əsas vahididir, onun məzmunu və xarakteri layihə prosesinin bütün sonrakı məntiqini müəyyənləşdirir. Bu, obyektə məlum olan üsul və vasitələrlə keçilməz bir növ maneədir. Yəni problem həyat prosesinə mane olan bəla faktlarını düzəldir, subyektin maneəyə münasibətini səciyyələndirir. Təhlil nəticəsində vəziyyət ya problemlə kimi qəbul edilmir, ya da həll olunmaz kimi qəbul edilir, ya da gələcək layihənin məqsəd və vəzifələrinə çevrilir. Problemin təhlili alqoritmi aşağıdakı addımlar ardıcılığından ibarətdir: 1. Problem sahəsinin xarakteristikası (məsələlərin siyahısı). Təhlil üsulları: ekspert sorğusu, işgüzar oyunlar, məzmun təhlili, repertuar şəbəkəsi metodu, fokus qrup. Əsas çətinlik ondan ibarətdir ki, hər bir problemin semantik sahəsi çoxkomponentlidir, yəni problem mürəkkəb səbəb əlaqəsində olan bir çox başqa problemləri özündə cəmləşdirən “matryoshka kukla”dır. 2. Problemlərin təsnifatı. Təsnifat üçün əsaslar [24]: - dizayn sahəsinə görə: sosial-siyasi, iqtisadi və s.; - vəziyyətin elementlərinə görə: həyat tərzi, həyat sferası, sosial-mədəni yaşayış mühiti ilə bağlı problemlər; - problemlərin təbiətinə görə: sosial (narahatlıq amillərinin əks olunması), sosial-mədəni (optimal və real vəziyyət arasında subyektiv olaraq qəbul edilən uyğunsuzluğun əks olunması), şəxsi (subyekt tərəfindən onun yaşayış şəraitinin, şəraitinin və proseslərinin qiymətləndirilməsi); - fəaliyyət radiusuna görə: milli, regional, ərazi, şəhər, müəyyən bir qrupun / icmanın / təşkilatın problemləri.

3. Problemlərin sıralanması (onların aktuallıq dərəcəsinə görə). Problemlərin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi meyarları müxtəlif ola bilər: - təşkilatın / icmanın / qrupun fəaliyyəti baxımından şəxsi əhəmiyyəti və ya aktuallığı; - sosial əhəmiyyət dərəcəsi. Yəni problemin gərginlik zonasına çevrilməsi ehtimalı; - problemin diapazonu, miqyası; - problemlə vəziyyətin dinamikası: qorunub saxlanması və ya dəyişməsi, böyüməsi və ya azalması; 4. Səbəb əlaqəsinin qurulması. 12 Aktual problemlər qrupundan problemlər - səbəblər və problemlər - nəticələrdən ibarət xüsusi modullar tərtib edilir.

Gələcəkdə onların əsasında layihə tapşırığının məqsədləri formalaşdırılır. 5. Problemlərin yerləşdirilməsi Verilmiş problemlərin daşıyıcısı olan və ya onların yaradılmasında maraqlı olan sosial subyektlərin və qüvvələrin müəyyən edilməsi. Nəticədə, hədəf və əlaqə qrupları, dizayn həlləri üçün resurslar və potensial layihə icraçıları təyin olunur.

Mərhələ 2 - hədəf auditoriyanın müəyyən edilməsi və xüsusiyyətləri. Vəziyyətin təhlili prosesində iki variant mümkündür [25]: 1) dizayner problemlərin mənbəyi və daşıyıcısı olan sosial kateqoriyaları və qrupları müəyyən etməyə və ya müəyyən etməyə nail olur. 2) real sosial qruplar arasında normativlik və aktualıq meyarlarına cavab verən heç kim yoxdur. Bu halda auditoriya normativ parametrlərə uyğun formalaşmalı, sonra müəyyən seqmentin dəyərlərini və davranışını istənilən istiqamətdə korrektə edə və ya dəyişdirə biləcək tədbirlər nəzərə alınmalıdır. Seqment, mövqeyinə görə (yüksək status, sosial kapital vermək) rabitə sistemində "ideal qrup" imicini təşviq etməklə dəyişdirilir. Bu mərhələnin vəzifəsi problemin seqmentləşdirilməsinin nəticələrinə əsasən hədəf və əlaqə qruplarını hərtərəfli xarakterizə etməkdir. Layihənin auditoriyasının müəyyənləşdirilməsinin aşağıdakı mərhələləri fərqləndirilir:

1. Sosial mühitin müəyyən əlamətlərə görə (coğrafi, sosial-demoqrafik və s.), qruplara təsnifatı.

2. Layihənin hədəf auditoriyasının ilkin müəyyən edilməsi. Resursları olan və problemlərin həllində maraqlı olan əlaqə qruplarının, sosial şəbəkələrin və aktyorların müəyyən edilməsi.

3. Hədəf və əlaqə qruplarının xüsusiyyətləri.

4. Hədəf auditoriyası və əlaqə qrupları modelinin optimallaşdırılması. Nəticədə, layihəyə qoşulmağa hazır olması və problemlə vəziyyətə yaxınlığı meyarına uyğun olaraq müxtəlif növ auditoriyanı əhatə edən optimal "seqment piramidası" qurulmalıdır.

Sosial mühitin seqmentləşdirilməsinin əsas meyarları:

Nominal qruplar - müəyyən problemlərin həlli üçün süni şəkildə qurulmuş (televiziya tamaşaçıları, böyük və ya kiçik ailələr və s.). Bu qrupların subyektləri, bir qayda olaraq, onlarda iştiraklarından xəbərsizdirlər.

Real qruplar - onların seçilmə meyarı obyektiv olaraq mövcud olan və subyektiv olaraq qəbul edilən əlamətlərdir (cins, yaş, qohumluq və nikah, təhsil, peşə, yaşayış yeri, gəlir, sosial vəziyyət, milli və etnik mənsubiyyət, ərazi xüsusiyyətləri, dini, siyasi və ideoloji xüsusiyyətləri). Bu qruplar oxşar davranış stereotiplərinə, həyat təzlərinə, dəyər oriyentasiyalarına və bir-birinə aid paya malikdirlər.

Ümumi qruplar - müvəqqəti davranış xüsusiyyətləri əsasında müəyyən edilmiş insanlar toplusu (məcmu - insanların təsadüfi çoxluğu). Bunlara ictimai birliklər (könüllü, özünüidarə), sosial təşkilatlar (institusionallaşdırılmış tənzimləmə mexanizmləri, iyerarxiya əsasında yaradılmış məqsədyönlü şəkildə yaradılmış insanların icmaları) daxildir.

Kiçik qruplar birbaşa ünsiyyətdə olan və ümumi məqsədlər, maraqlar, norma və davranış qaydaları (idman komandası, sinif, partiya, briqada, azarkeşlər) ilə birləşən insanların kiçik məcmusudur. Layihənin seçilmiş auditoriya qrupları aşağıdakı aspektlər baxımından təsvir edilməlidir: - sosial-mədəni mühit - subyektin fəaliyyət göstərdiyi məkan, onun həyat şəraiti, inkişafı və özünü həyata keçirmə sahəsi. Məsələn, siyasi mühit, ekoloji mühit, mədəni-tarixi irs, sosial-psixoloji mühit; - həyat sahələri: istehsal və təhsil (əmək və təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin vəziyyəti və keyfiyyəti), mənəvi və istirahət (parklar, istirahət mərkəzləri), idman və istirahət (idman və səhiyyə müəssisələrinin infrastrukturunu).

Layihə auditoriyasının həyat təzi təhlil edilərkən şəxsiyyətin formalaşma səviyyəsi, həyat dəyərləri, əsas şəxsi problemlər, sosial-mədəni mühitdən və həyat sferalarından özünün inkişaf məkanı kimi maksimum istifadə etmək bacarığı qiymətləndirilir; - layihə auditoriyasının psixoloji və davranış xüsusiyyətləri: motivlər və maraqlar, ehtiyaclar, şəxsi problemlər, fərdin nöqtəyi-nəzərindən suboptimal, onun yaşayış mühitinin mühiti, özünü həyata keçirmək imkanlarını məhdudlaşdıran, fərdin özünü həyata keçirmək imkanlarından narazılığı.

Mərhələ 3 - məqsəd qoyulması Bu mərhələdə dizayn obyektinin standart parametrləri (hədəf parametrləri şəklində) və onlara nail olmaq üçün addımlar (tapşırıqlar)

müəyyən edilir. Məqsəd istək obyektı, gələcəkdə arzu olunan vəziyyət, hərəkətlərin nəticəsinin şüurlu və şifahi şəkildə gözlənilməsidir. Texnoloji cəhətdən məqsəd - "ters çevrilmiş" problem - nəticədir. Məqsəd təşkilatın və ya layihə komandasının problemi, məqsədləri, fəaliyyəti və resursları ilə əlaqəli real olmalıdır. Nəzərdə tutulan məqsədlər ən yüksək nəticə səviyyəsinə uyğun olmalıdır, yəni problemin təsvirində təsvir olunan vəziyyəti əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmalıdır. Eyni zamanda, məqsəd real olmalıdır. Vəziyyətə təsirini kəmiyyət və ya keyfiyyətcə ölçmək mümkün olmayan məqsədləri formalaşdırmağa ehtiyac yoxdur. Tapşırıqlar problemlərin materialı - səbəblər üzərində işlənir və problemlə vəziyyətə səbəb olan şərait və amillərin aradan qaldırılmasına yönəldilir. Yaxşı tapşırıqların əlamətləri: - problemin məntiqi nəticəsidir; - layihə fəaliyyətləri ilə bilavasitə əlaqəlidir və məqsədə çatmaq üçün bəyan edilmiş problemin həllinə yönəlmişdir (səbəb-nəticə əlaqəsi); - aydın və konkret şəkildə tərtib edilmiş, ümumi ifadələrlə deyil, layihənin uğurunun göstəricilərinə çevrilə bilən kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərində ifadə edilmişdir; - layihənin icrası zamanı xüsusi aralıq ölçülə bilən nəticələri təmsil edir. Pis tapşırıq nümunəsi: uşaq və gənclər təşkilatlarının rəhbərləri üçün təcrübə keçmək. Yaxşı işin nümunəsi: gənclər təşkilatlarının rəhbərlərinin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması. Bu problemi həll etməyin mümkün olan üsulları isə təcrübə, seminar, dəyirmi masa və s.. Beləliklə, tapşırıqlar, bir tərəfdən, problemlə vəziyyətlə birbaşa əlaqəli olan məqsədə çatmaq üçün konkret addımlardır. Buradan çox vaxt təmas qruplarının problemlərinin həlli baxımından faydalı olan hərəkətlər planlaşdırılır. Bunun sayəsində mühüm resursların daşıyıcısı olan qüvvə və strukturların layihədə iştirak motivasiyası artır. Bu mərhələnin sonunda lazımi nəticələr müəyyən edilir. Layihənin effektivliyinin meyarları və göstəriciləri də işlənib hazırlanmışdır.

Mərhələ 4 - layihənin instrumental avadanlığı Bu mərhələnin vəzifələri:

1. layihənin dəyişdirilməsi variantlarının axtarışı.
2. Hər bir qərarın icrasının mümkün nəticələrini hesablayın və optimal və resurslu hərəkətləri və hərəkətləri seçin.

3. İfaçılar, layihənin təşəbbüskarları və tamaşaçılar arasında ünsiyyətin ən effektiv formalarını əsaslandırılır.

4. Layihəni məzmun baxımından işləyib hazırlamaq, yəni məqsədə çatmaq üçün vasitə və üsulları müəyyən etmək, onları əməli tədbirlər şəklində və onların hər biri daxilində fəaliyyətin məzmununu müəyyən etmək.

Mərhələ 5 - layihənin resurs təminatı Bu mərhələnin əsas vəzifələri:

1. Xərclərin xarakterini və məbləğini müəyyən etmək.

2. Problemlərin həlli üçün zəruri olan resursları (maliyyə, informasiya, kadr, texnoloji, dəyər, sosial, marketinq və s.) müəyyən etmək və cəlb etmək.

Sosial layihənin məqsədi ya hansısa məhsul, xidmət və ya sosial nəticə olacaq (məsələn, sosial dəyişiklik şəklində). İdarəetmə subyekti sosial layihənin proseslərinə, vəziyyətinə, inkişaf istiqamətlərinə təsiri ilə bağlı məqsədyönlü fəaliyyətdir. İdarəetmə layihənin həyat dövrünün bütün mərhələlərində, layihə öncəsi təhlildən tutmuş onun nəticələri əsasında layihə nəticələrinin monitorinqinə qədər baş verir. İdarəetmə funksiyası - tamamilə layihə meneceri tərəfindən həyata keçirilə bilən və ya sosial layihənin digər iştirakçılarına həvalə edilə bilən idarəetmə çərçivəsində xüsusi fəaliyyət sahələridir. İdarəetmə subyekti sosial layihənin həyata keçirilməsini bilavasitə maliyyələşdirən və ya sosial layihəni həyata keçirən təşəbbüskar, sifarişçi və ya qurumdur [26]. O, müəyyən səlahiyyətlərə, hədəflər təyin etmək, icra müddətlərini və sosial layihənin məzmununu müəyyən etmək qabiliyyətinə malikdir. Eyni zamanda, səlahiyyətlərin verilməsi layihənin həyata keçirilməsi üçün məsuliyyəti nəzərdə tutur. Müxtəlif fənlərin məqsədləri fərqli olacaq, bu da müvafiq texnologiyaların idarə edilməsi və ya tətbiqi zamanı yadda saxlanmalıdır. İdarəetmə obyektivi layihənin özü, sosial layihə çərçivəsində baş verən və layihə menecerlərinin, onun müştərilərinin və komandanın təsir etdiyi proseslərdir. Layihə menecmenti müasir menecmentdə layihə üçün bütün tələblərə cavab vermək üçün müxtəlif layihələr çərçivəsində idarəetmə proseslərini öyrənən bir istiqamətdir. Layihənin idarə edilməsinə məntiqi-struktur yanaşma (LSP) idarəetməyə müasir yanaşmadır, onun spesifikliyi layihənin planlaşdırma və inkişaf mərhələlərində

müxtəlif analitik prosedurların tətbiqi ilə müəyyən bir strukturlaşdırılmış məntiqin inkişafına kömək edir.

Layihənin həyata keçirilməsinə nəzarəti qismən və ya tamamilə həyata keçirən əsas təşkilat və ya üçüncü tərəf sifarişçisi tərəfindən qəbul edilir. Bir qayda olaraq, nizamnamədə strateji məqsədlər, konkret məqsəd və vəzifələr, fərziyyələr və fərziyyələr, məhdudiyyətlər və risklər, iştirakçıların tərkibi müəyyən edilir. Sosial inkişaf və sosial dəyişikliklərin idarə edilməsində ən son tendensiyalardan biri proqram idarəçiliyini və ya müxtəlif səviyyələrdə layihələr (layihələr üzrə idarəetmə) tərəfindən idarə edilməsini həyata keçirmək istəyinə endirilə bilər [27]:

Layihə menecmenti son illərdə müstəqil bir fən və idarəetmə fənləri daxilində biliklər qolu kimi statusunu müəyyən etmişdir. Bu yanaşmanın yayılması sosial sferada resursların və idarəetmə praktikasının rasionallaşdırılması məntiqi ilə bağlıdır ki, bu da bazar mexanizmlərini və biznes modellərini sosial sferada münasibətlərə ekstrapolyasiya etməklə sosial məqsədlər üçün dövlət xərclərinin azalmasına kömək edir. Bu yanaşma planlaşdırmanın və layihənin idarə edilməsinin iki mərhələsinin ayrılmasına əsaslanır: analitik mərhələ və planlaşdırma mərhələsi. Analitik mərhələ üç mərhələdən ibarətdir: Maraqlı tərəflərin təhlili - layihənin maraqlarına təsir edə biləcək qrupların, fərdlərin və institutların müəyyən edilməsi, onların əsas problemlərinin, məhdudiyyətlərinin və imkanlarının müəyyən edilməsi. Problemin təhlili - problemlərin formalaşdırılması, səbəb-nəticə əlaqələrinin müəyyən edilməsi və problem ağacının qurulması. Problem Ağacının qurulması (parçalanması) elmi təhlil metodu və ya analitik əməliyyatdır ki, bu da digər şeylərlə yanaşı, idarəetmə subyektinin layihəni planlaşdırarkən və ya həyata keçirərkən qarşılaşdığı məqsədlər, problemlər, strategiyalar və ya qərarlar kimi obyektlərə tətbiq edilə bilər. Ümuminin xüsusi elementlərə, bütövün hissələrə bölünməsi və hissələr arasında əlaqələrin müəyyən edilməsi prinsipinə əsaslanaraq, elementlərinin hər biri iyerarxiyada müəyyən mövqeyə və digər mövqələrlə əlaqələrə malik olan budaqlanmış struktur qurmaq olar. (məsələn, səbəb əlaqəsi, iyerarxik əlaqələr). Məqsəd təhlili - müəyyən problemlərdən məqsədlərin çıxarılması; əlaqənin tərfi "nailiyyət vasitəsi - son

nəticə", məqsədlərin qruplaşdırılması və layihə strategiyasının müəyyən edilməsi. Məqsədin müəyyən edilməsi layihənin idarə edilməsinin vacib elementidir. Hədəflərin xüsusi tələbləri var. Əslində, məqsədlərin düzgün formalaşdırılması mərhələsi müəyyən sosial layihədə uğurun əsasını qoyur. Məqsədlərin qoyulması prosesində ümumi hədəfi - yəni layihənin/əsas təşkilatın məqsədini fərqləndirmək vacibdir, bu layihə ümumi məqsədə nail olmağa kömək etməlidir. Bundan əlavə, layihənin məqsədi nəticələrdən, yəni o sosial nəticələrdən, layihə başa çatdıqdan sonra istehlakçıların alacağı xidmətlərdən fərqləndirilməlidir. Layihənin məqsədi və layihənin nəticələri müəyyən hərəkətlərlə əlaqələndirilir. Resursları layihə nəticələrinə çevirməyə kömək edənlər onlardır [1].

Məqsədlərə aşağıdakı tələblər qoyulur: - istənilən məqsəd real olmalıdır, yəni mövcud resurslar və ya layihə çərçivəsində səfərbər edilməsi planlaşdırılan resurslar baxımından əldə edilə bilən olmalıdır; - əsaslandırılmış, yəni sosial problemin, təklif olunan məqsəd və nəzərdə tutulan nəticələrin əlaqəsini təsdiqləyən problemin ciddi elmi təhlilinin nəticəsi olmaq; - konkret, yəni çox aydın konturun olması, ölçülə bilən olması; - ilk növbədə zəruri resurslar baxımından təminatlı (resurslar ya mövcud olmalıdır, ya da resurs axtarış texnologiyaları məlum olmalıdır); - ardıcıl, yəni ya ümumi məqsəddən, ya da tam həyata keçirilməmiş əvvəlki məqsədlərdən əməl etmək.

Planlaşdırma mərhələsi analitik mərhələdən sonra gedir və beş addımdan ibarətdir:

1. İştirakın məntiqinin müəyyən edilməsi – layihənin komponentlərinin müəyyən edilməsi, onun daxili məntiqinin yoxlanılması, onların ölçülə bilənliyi baxımından məqsədlərin formalaşdırılması.

2. Fərziyələrin və risk faktorlarının göstərilməsi - layihənin həyata keçirilməsinə mənfi təsir göstərə bilən və layihə rəhbərliyinin nəzarətindən kənar olan şərtlərin müəyyən edilməsi.

3. Göstəricilərin müəyyən edilməsi - layihənin həyata keçirilməsində əldə edilmiş tərəqqinin ölçülməsi yollarının müəyyən edilməsi, göstəricilərin formalaşdırılması, ölçmə vasitələrinin müəyyən edilməsi.

4. Tədbirlərin cədvəlinin tərtib edilməsi - hadisələrin gözlənilən müddətini göstərməklə ardıcılığın və qarşılıqlı asılılığın qurulması; bütün ifaçıların yerləşdirilməsi və vəzifələrin bölüşdürülməsi.

5. Xərc planının tərtib edilməsi - tələb olunan resursların göstərilməsi, xərclər cədvəlinin işlənilib hazırlanması, ətraflı büdcənin hazırlanması. Yadda saxlamaq lazımdır ki, büdcə təklif olunan maddələri və xərclərin miqdarını təyin edən xərclər smetasından fərqlidir. Büdcə ilk növbədə nəzərdə tutulan xərclərin həyata keçirilməsi üçün vəsait mənbələrinin əksidir. Aparılan təhlil və planlaşdırma prosedurları nəticəsində layihənin icrası zamanı bütün parametrləri nəzərə almaqla yenidən nəzərdən keçirilə bilən məntiqi-struktur matrisa (cədvəl, diaqram və ya mətn şəklində) formalaşır.

Təcrübə- Hadisəni nəzərə alaraq, ona tərif vermək və müəyyən nəticəyə gətirib çıxaran amilləri müəyyən etməklə, şagird bu məsələləri üzə çıxararaq, özünün sosial "sahəsini" genişləndirir, situasiyanın daha fəal iştirakçısına çevrilir. Yəni, bir vəziyyətlə işləmək təcrübəsi yalnız bir növ reallıq və ya onlarda hərəkət etməyə hazır olmaq haqqında fikirlərin formalaşması deyil, şəxsi resursların inkişafı ilə müəyyən edilən yeni bir reallıqdır.

"Məktəblinin dostu" layihəsinin İctimaiyyətlə əlaqələr üzrə (PR) meneceri 2016-cı ildə fəaliyyətə başlayan "Məktəblinin dostu" layihəsi Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin birgə layihəsidir. Layihə ilk mərhələdə Bakı şəhərindəki 30 ümumtəhsil müəssisəsində fəaliyyətə başlayıb. 2017-2018 təhsil ilində isə 20 saylı tam orta məktəb və Bakı şəhər 200 saylı məktəb-lisey kompleksi də bu layihəyə qoşularaq məktəb sayı 32-yə çatıb. 2018-2019-cu tədris ilindən etibarən bu təşəbbüsə, 162 nömrəli tam orta məktəb, 277 nömrəli idman təmayüllü tam orta məktəb və Vətən futbol məktəbi qoşularaq məktəb sayı 35-ə yüksəlib: "Cari ilin may ayından etibarən "Məktəblinin dostu" layihəsinin əhatə dairəsinin əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi ilə bağlı qərar qəbul edilib. Qərara əsasən, 2019-2020-ci il tədris ilindən etibarən layihənin əhatəsinə 31 tam orta məktəb, 2 gimnaziya, 2 internat məktəb olmaqla ümumilikdə 35 ümumtəhsil müəssisəsi əlavə edilib.

Əlavə olunan ümumtəhsil müəssisələrindən 4-ü Sumqayıt şəhərində, 2 tam orta məktəb isə Abşeron rayonunda fəaliyyət göstərməkdədir. Layihənin əhatə etdiyi məktəblərin sayının 150-yə çatdırılması nəzərdə tutulur". N.Kərimovanın sözlərinə görə, hal-hazırda layihədə 300 nəfər "Məktəblinin dostu" fəaliyyət göstərir. Hər məktəbdə şagird sayına uyğun olaraq minimum 3 nəfər "Məktəblinin dostu" var. Layihənin əsas məqsədi müəllim və şagirdlər üçün təhlükəsiz mühit yaratmaq, fəvqəladə hal baş verdikdə ilkin tibbi və psixoloji yardım göstərməkdir. Bununla yanaşı, "Məktəblinin dostu" seçilmiş şəxslər hər bir yaş mərhələsində uşaqların hərtərəfli şəxsi keyfiyyətlərinin və intellektual inkişafının təmin edilməsində, onlarda özünütərbiyə və özünüinkişaf bacarığının formalaşdırılmasında iştirak edirlər: "Şagirdlərin inkişafına yardım məqsədilə davamlı olaraq təlim sessiyaları, 2 növbəli "Yay məktəbi", asudə vaxtın səmərəli təşkili üçün ekskursiyalar, 12 böyük məktəblərarası turnir və müsabiqə, 200-dən artıq məktəbdaxili intellektual təşəbbüs və sosial məsuliyyət çərçivəsində çoxsaylı fəaliyyət icra edilib. Əlavə olaraq layihəyə daxil olan bütün məktəblərdə fəvqəladə vəziyyətlərə hazırlıqla bağlı avadanlıqların yoxlanılması, bütün siniflər üzrə yanğın vəziyyəti ilə bağlı nəzəri təlimlərin aparılması və şərti həyəcan təlimlərinin icrası, təhlükəsizlik tədbirləri (FHN, sağlam qida, civə təhlükəsizliyi, yol hərəkəti qaydaları, zərərli vərdişlər, şagirdlər üçün tibbi təlimlər və s.), vətənpərvərlik mövzusunda müxtəlif irimiqyaslı tədbir təşkil edilir" [30].

III FƏSİL.

MƏKTƏBLİNİN DOSTU LAYİHƏSİNİN EXCEL-də ANALİZİ

Tədqiqatda Excel proqramından istifadə etmişəm. Exceldə tələbə adları siyahısı tərtibindən istifadə edilmişdir. Obyekt olaraq özümün layihədə iştirak etdiyim 272 nömrəli məktəbi seçmişəm.

Bakı şəhəri Nizami rayonu 272 saylı məktəb

1722 sayda şagird təhsil alır.

214 nəfər müəllim fəaliyyət göstərir.

998 nəfər oğlan şagird, 724 qız şagird vardır.

Tədqiq edilən qruplar:

1. Həssas şagirdlər qrupu
2. Əqli cəhətdən problemlı şagirdlər qrupu
3. Psixoloji problemlı şagirdlər qrupu
4. Bullinqlərə məruz qalan şagirdlər qrupu
5. Özünə qapanan ünsiyyət problemi olan şagirdlər qrupu
6. İntihara meyilli olan şagirdlər qrupu
7. Siqaret problemlı şagirdlər qrupu

İlk olaraq, Excelin yaradılması ilə bağlı məlumatlar verək. MS Excel sadəcə riyazi və məntiqi əməliyyatları yerinə yetirmək üçün əlverişli alət deyil, iqtisadiyyat və maliyyə sahəsində yaranan problemlərin həlli üçün güclü və çox yönlü vasitədir. MS

Excel iş vərəqində hesabat, maliyyə və təsərrüfat sənədləri yaradarkən məlumatı təhlil etmək və mövcud məlumatlar əsasında ən yaxşı həlli seçə bilmək vacibdir. İqtisadi məlumatları iş dəftəri vərəqində təqdim etmək üçün siyahılardan çox istifadə olunur, çünki bu, məlumatları təqdim etmək üçün əlverişli bir yoldur və məlumatların işlənməsi və təhlili üçün bir sıra güclü MS Excel alətlərindən istifadə etmək imkanındır. MS Excel sadəcə riyazi və məntiqi əməliyyatları yerinə yetirmək üçün əlverişli alət olmayıb, həmçinin iqtisadiyyat və maliyyə sahəsində yaranan problemlərin həlli üçün güclü və çox yönlü vasitədir.

İlk olaraq, məktəbdə təhsil alan şagirdlərin siyahısını Excel-ə daxil etmək lazımdır. 7 ədəd tədqiq olunan qrup olduğu üçün, 7 ədəd Excel sheet(vərəq) yaradıb, hər vərəqi bir qrup üçün ayırırıq. Daha sonra vərəqlərə siniflərə əsasən şagirdlərin siyahısı yığılır.

VII	VIII	IX	X	XI
C. Aysel	A. Polad	B. Gülnar	B. Aygün	S. Bəsti
A. Türkan	A. Dilarə	A. Firuzə	A. Cəfər	M. Arzu
Q. Ayxan	H. Nurlan	A. Akif	H. Nigar	İ. Günay
C. Tural	İ. Ülkər	M. Aysel	T. Nur	A. Fərid
N. Sultan	Ş. Günay	Ş. Tərlan	Q. Ayan	B. Günəş

3.1.1 Həssas şagirdlər qrupu

Bu şagirdlər əsasən həssas şagirdlər qrupuna daxildir. Bu şagirdlərdə hər kiçik hadisəyə həssas yanaşma, hər xırda problemdə ağlama, küsmə, digər şagirdlərdən və həmçinin müəllimlərdən diqqət görmə istəyi mövcuddur. Bu baxımdan bu tip şagirdlərə daha həssas yanaşmaq onlara söz deyərkən və ya söhbət edərkən cümlələrimizi diqqətlə seçməliyik. Məktəblinin dostları belə şagirdlərlə daima ünsiyyətdə olur onlarla hər zaman mehriban və güləruz olmağa çalışırlar. Onlarla söhbət edərkən və ya oyun oynayarkən, təlim keçərkən də hətta daha xüsusi yanaşırıq. Və bu əslində bir problem deyil hər bir

şagirdin öz xarakteridir. Lakin bunlar gələcəkdə problem yarada bilər. Belə ki hər adi sözdən inciyən bunu qəbul edə bilməyən şagirdlər gələcəkdə də istər şəxsi həyat istərsə də iş həyatlarında problemlərlə qarşılaşa bilərlər. Bizim öhdəmizə düşən sadəcə onlarla yaxşı və daha incə rəftar etməkdir.

Metodlar(Həssas şagirdlər qrupu üçün)

1. Sağlam və qayğıkeş mühit
2. Valideynlərlə əməkdaşlıq
3. Məktəb psixoloqu ilə əməkdaşlıq
4. Müəllim şagird münasibətlərinin aşılması

III	V	VI
H. Ümid	Ə. Yusif	B. Aqil
F. Ayaz	B. Solmaz	F. Babək
H. Sona	D. Dadaş	İ. Tahir

3.1.2 Əqli cəhətdən problemləli şagirdlər qrupu

Cədvəldə göstərilən şagirdlər əqli cəhətdən problemləri olan şagirdlərdir. Bu şagirdlərlə işləmək həm olduqca çətin həm də əziyyətli. Çünki bu şagirdlərin dəstəyə ehtiyacı olur hər zaman. Belə şagirdlər məktəblərdə azlıq təşkil etsə də belə bir şagirdlə işləmək 5 şagirdlə işləməyə bərabərdir. Bəlkə də daha çətin. Bu baxımdan biz həmin şagirdləri daima nəzarət altında saxlarıq. Hər zaman tənəffüs zamanlarında daha diqqətli olmağa çalışırıq. Çünki o şagirdlərin problemləri olduğunu bizlər, müəllimləri, valideynləri və öz sinif yoldaşları bilir. Digər siniflər bilmədiyi üçün ən xırda bir kobud rəftar şagirdlər arasında problemə çevrilə bilər. Belə şagirdlərlə mütəmadi olaraq məktəb psixoloqu və təbii ki onların öz şəxsi psixoloqları loqopedlər məşqul olurlar. Biz yarana

biləcək problemlərin qarşısını almaq üçün həmin şagirdlərlə deil də onların sinif yoldaşları və digər sinif şagirdləri ilə mütəmadi siniflərə daxil olaraq onları bu haqda maarifləndirir və yoldaşlarına qarşı daha səbrli təmkinli anlayışlı və köməksevər olmağa səsləyirik.

Metodlar(Əqli cəhətdən problemləli şagirdlər)

1. Məktəb heyətinin və şagirdlərin maarifləndirilməsi
2. Şagirdlərdə empatiya qurma bacarığı
3. Valideynlərlə əməkdaşlıq
4. Məktəb psixoloqu ilə daimi əməkdaşlıq

V	VI	VII	IX
A. Kənan	C. Vurğun	A. Nuru	H. Tamerlan

3.1.3. Psixoloji problemləli şagirdlər qrupu

Bu şagirdlər psixoloji problemləri olan şagirdlər hesab olunurlar. Bu şagirdlərə də olduqca həssas yanaşmaq lazımdır. Təbii ki bu şagirdlərlə öz fəaliyyət dövrümdə yaxından məşğul olmuşam. Və hər biri haqqında müəyyən qədər analizlər aparmışam. Bu şagirdlərdən Cəfərov Vurğun ən çox problem yaşadığımız və müəyyən psixoloqlar cəlb edilsə də hələ də həllini tapa bilməyən şagirdlərdəndir.

Cəfərov Vurğun-Vurğun əslində çox təmizqəlbli və xeyirxah şagird olsa da onun davranışları və psixoloji olaraq aldığı travma onu öz yaxşı vərdişlərindən uzaqlaşdırmağa kifayət edib. Şagirdin valideynləri bir müddət öncə ayrılıblar. Və şagird atasına çox bağlı olduğu üçün valideynlərinin barışmasını istəyir. Lakin valideynlər ayrıldığı və atanın evdə yaşamadığı üçün şagird hər gün evdə anasını incidərək atasının geri gəlməsini istəyir. Və bu səbəbdən dolayı şagird məktəbə müəllimlərinə sinif yoldaşlarına yaxşı rəftar etməyərək və böyük aqressiya ilə yanaşaraq bəlkə bu yolla atasını geri qaytara biləcəyini düşünür. Və özünə ətrafına ziyan verir. Dəfələrlə psixoloqlar məşğul olsa da bu vəziyyət

müvəqqəti olaraq düzəlir daha sonra yenidən təkrarlanır.Biz bunu müşahidə etdiyimiz anda şagirdin hər iki valideyni ilə görüşərək onlara vəziyyəti geniş bir şəkildə izah edib yardımçı olmağa çalışdıq.Təkcə Vurgun deyil digər şagirdlərlə də belə hadisələrlə qarşılaşdıq.Buna belə bir həll metodu tapmışdıq ki ən azından şagirdlərin valideyn iclasında hər iki valideynin də iclaslara gəlməsinin onların uşaqlarının gözündə hələ də bir ailə təmali olduğunu görmələrinə nail olurduq.Bu bəlkə də tam həll yolu olmasa da nisbətən şagirdlərin öz yoldaşlarının yanında daha qürurlu daha sağlam durmalarına kifayət edir.

Metodlar(Psixoloji problemlə şagirdlər qrupu)

1. Psixoloji söhbət və təlimlər
2. Valideynlərlə əməkdaşlıq
3. Psixoloqlarla əməkdaşlıq
4. Həssas yanaşma

VII	VIII	IX	X
S. Aysel	T. Afər	Ş. Kənan	A. Gül
R. Rəvan	Q. Əli	O. Əsma	C. Arzu
A. Arzu	H. Ata	Q. Ayaz	
Q. Qulu	M. Əminə	S. Nərgiz	
	H. Bəhram		
	A. Toğrul		

3.1.4. Bullinqə məruz qalan şagirdlər qrupu

Bullinqə məruz qalan şagirdlər də məktəblərdə çoxluq təşkil.Təbii ki bunu anlamağın bir neçə yolu var.Onlardan biri də anonim testlərdir.Məktəb psixoloqu

tərəfindən anonim testlər təşkil olunub sinifə paylanılır. Şagirdlər belə vəziyyətdə ordaki yazılan sualları cavablandırdıqdan sonra məktəb psixoloqları tərəfindən analiz olunur və həqiqətən də bullinqə məruz qalma varsa bu aşkara çıxır.

Metodlar

1. Valideynlərlə əməkdaşlıq
2. Anonim testlər
3. Psixoloqlarla əməkdaşlıq
4. Sağlam və düzgün mühitin qurulması

VIII	IX	X
Ə. Cabir	N. Günay	R. Türkey
E. Fidan	S. Xuraman	M. Səma
Ə. Aytən	H. Nuray	A. Ayaz
Ə. Xan	İ. Nəzrin	B. Babək
Q. Azad	S. Toğrul	İ. Fərid
M. Orxan	İ. Ulduz	S. Nigar

3.1.5. Özünə qapanan şagirdlər qrupu

Özünən qapanan şagirdlər daha çox analizlərimizə və müşahidələrimizə əsasən daha çox utancaq, kompleksli və yeni tanışlıqlardan cəmiyyətdən çəkinən şagirdlər olurlar. Fikir versəniz əsasən 8,9,10 cu sinif şagirdləri əsasən də qız şagirdlərinin siyahıda adı daha çoxdur. Çünki yeniyetməlik dövründə keçdikləri fiziki yəni görünüş cəhətdən dəyişiklikləri üçün özlərini belə bəyənmirlər və kompleksə düşürlər.

Biz buna həll yolu olaraq həmin şagirdlərin nə qədər gözəl, fərqli olduqlarını hər gün bir neçə dəfə deyib, onlarda özgüvən yaranması üçün əlimizdən gələni edirik. Bir

insan nə qədər özgüvənli olarsa cəmiyyətdə də daima göz önündə olurlar. Əks halda cəmiyyətdə itəcəklər və ya özlərinə güvənmələri zaman alacaq. Bununla bağlı bir sıra təlimlər tədbirlər keçirib ən çoxda belə şagirdləri göz önündə tutmuşuq. Zamanla hiss ediləcək dərəcədə fərq olduğunu və bu metodun işə yaradığını görmüşük.

Metodlar:

1. Dərskənənər tədbirlərə cəlb etmək
2. Qruplarla iş
3. Daima ünsiyyət

Valideynlərlə əməkdaşlıq

VIII	IX
M. Gülnar	M. Fərqanə

3.1.6. İntihara meyilli şagirdlər qrupu

İntihara meyilli olan şagirdlər məktəb heyətinin, məktəbli dostlarının, eləcə də şagirdlərin daima diqqətində və nəzarətində olan şagirdlərdir. Cədvəldə adları çəkilən hər iki şagirdin eyni sinifdən olması təbii ki təsadüfi deyildir. Bir müddət öncə onların ən yaxın rəfiqəsi və həm də sinif yoldaşı olan şagirdin öz həyatını bir qəza nəticəsində itirməsi və ondan bir müddət əvvəl aralarındakı soyuqluq və küslük onları tamamilən ruhdan salmağa və ağır depressiya yaşamalarına səbəb olmuşdur. Bu baxımdan da hər iki şagird müxtəlif zamanlarda özlərinə xəsarət yetirmişdir. Və biz həmin şagirdlərlə dərslər arasındakı tənəffüslərdə dərslərdən sonra belə daima dəstək olur və bununla bağlı 3 dəfə fərqli zamanlarda təlimlər keçmişik. Sözsüz ki bu öz əksini müsbət mənada tapmışdır.

Metodlar (İntihara meyilli şagirdlər)

1. Valideynlərlə əməkdaşlıq

2. Əyləncəli və maraqlı oyunlar
3. Psixoloji dəstək və mütəmadi söhbətlər
4. Şagirdlərlə düzgün kommunikasiya

IX	X	XI
R. Qalib	Q. Pərviz	S. Abdulla
Ş. Nəsib	H. Cavad	A. Abdulla
H. İsmayıl	B. Nihat	M. Əhməd
T. Rəvan	B. Vüqar	N. Samir
Ə. Tahir	S. Sadiq	Q. Aydın
Ə. Yusif	A. Mehdi	H. Hüseyin
M. Zaur	T. Rinad	İ. Asif

3.1.7. Siqaret problemlı şagirdlər qrupu

Yuxarıda hər bir problem qrupu üzrə Excel-də qurulan şagirdlərin siyahısı göstərilmişdir.

Bu siyahılara əsasən:

- Sınıfdə təhsil alan şagirdlərin sayına əsasən problem analizi
- 2 tiptə isə “Məktəblinin dostu” layihəsindən əvvəlki və sonrakı vəziyyəti göstərən analizlər aparılacaqdır.

İlk olaraq sınıfdəki şagirdlərin sayına əsasən problem analizinə baxaq. Excel-də, yeni bir vərəqdə siniflərə görə problemlı uşaqların sayının siyahısı hazırlanmışdır.

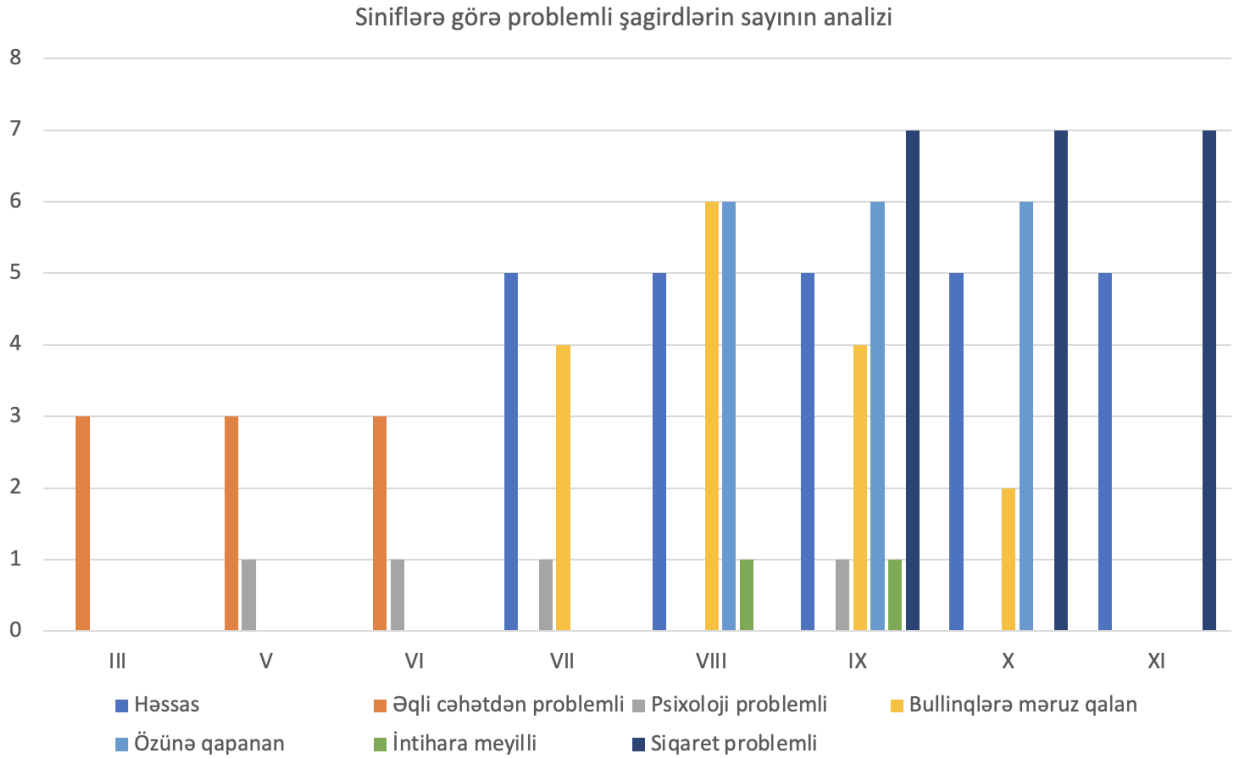
	Həssas	Əqli cəhətdən problemlı	Psixoloji problemlı	Bullinqlərə məruz qalan	Özünə qapanan	İntihara meyilli	Siqaret problemlı
III	0	3	0	0	0	0	0
V	0	3	1	0	0	0	0
VI	0	3	1	0	0	0	0
VII	5	0	1	4	0	0	0
VIII	5	0	0	6	6	1	0
IX	5	0	1	4	6	1	7
X	5	0	0	2	6	0	7
XI	5	0	0	0	0	0	7

3.1.8. Sinif-problem cədvəli

Cədvəldən göründüyü kimi:

- III sinif üzrə yalnız əqli cəhətdən problemi olan şagirdlər vardır, (sayı – 3);
- V sinif üzrə əqli cəhətdən problemi olan şagirdlər (sayı – 3) və psixoloji problemi olan şagird vardır (sayı – 1);
- VI sinif üzrə əqli cəhətdən problemi olan şagirdlər (sayı – 3) və psixoloji problemi olan şagird vardır (sayı – 1);
- VII sinif üzrə həssas şagirdlər qrupuna aid şagirdlər (sayı – 5), psixoloji problem olan şagird (sayı – 1) və bullinqə məruz qalan şagirdlər (sayı – 4) vardır;
- VIII sinif üzrə həssas şagirdlər qrupuna aid şagirdlər (sayı – 5), bullinqə məruz qalan şagirdlər (sayı – 6), özünə qapanan şagirdlər (sayı – 6) və intihara meyilli şagird (sayı – 1) vardır;
- IX sinif üzrə həssas şagirdlər qrupuna aid şagirdlər (sayı – 5), psixoloji problem olan şagird (sayı – 1), bullinqə məruz qalan şagirdlər (sayı – 4), özünə qapanan şagirdlər (sayı – 6), intihara meyilli şagird (sayı – 1) və siqaret problem olan şagirdlər (sayı – 7) vardır;
- X sinif üzrə həssas şagirdlər qrupuna aid şagirdlər (sayı – 5), bullinqə məruz qalan şagirdlər (sayı – 2), özünə qapanan şagirdlər (sayı – 6) və siqaret problem olan şagirdlər (sayı – 7) vardır;
- XI sinif üzrə isə həssas şagirdlər qrupuna aid şagirdlər (sayı – 5) və siqaret problem olan şagirdlər (sayı – 7) vardır;

Bu verilənlərin analizi üçün Column chart(sütun qrafiki) üsulundan istifadə edilmişdir. Bu qrafik, hər sinif üzrə, hər bir problemə əsasən neçə şagird olduğunu bizə aydın olaraq göstərir.

3.1.9. Siniflərə görə problemlı şagirdlərin sayının analizi diaqramı

Məktəbdə təşkil olunan “Məktəblinin dostu” layihəsi nəticəsində müsbət nəticələr əldə olunmuşdur. Bunu diaqramlar vasitəsilə daha Rahat görmək mümkündür. 2017-2023-cü illər ərzində olan dəyişiklik üzrə 2 tip analiz aparılmışdır.

İlk olaraq 2017 və 2023-cü illər üzrə hər bir problem üzrə şagirdlərin sayı üzrə cədvəl tərtib olunmuşdur.

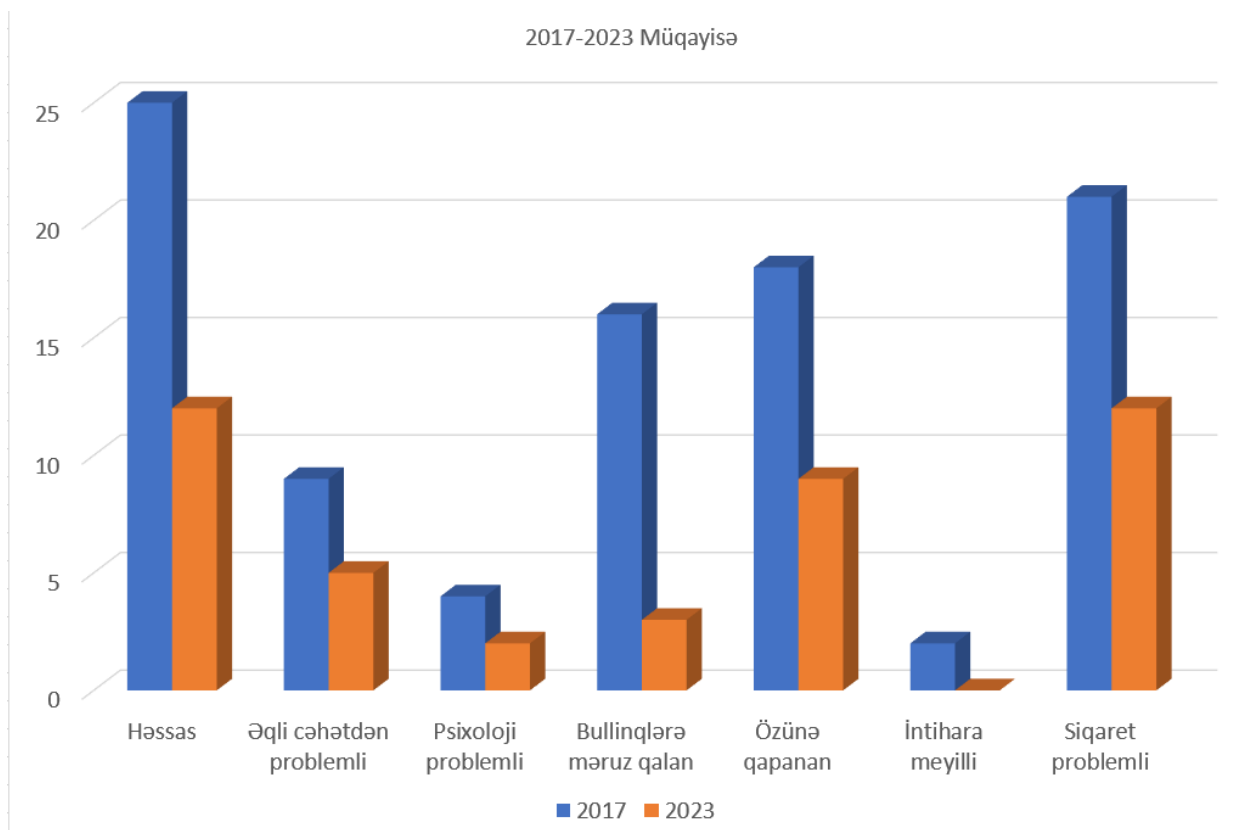
	Həssas	Əqli cəhətdən problemlı	Psixoloji problemlı	Bullinqlərə məruz qalan	Özünə qapanan	İntihara meyilli	Siqaret problemlı
2022	25	9	4	16	18	2	21
2023	12	5	2	3	9	0	12

3.2.1. 2022-2023-cü illər üzrə problemlərə əsasən şagird sayına görə cədvəl

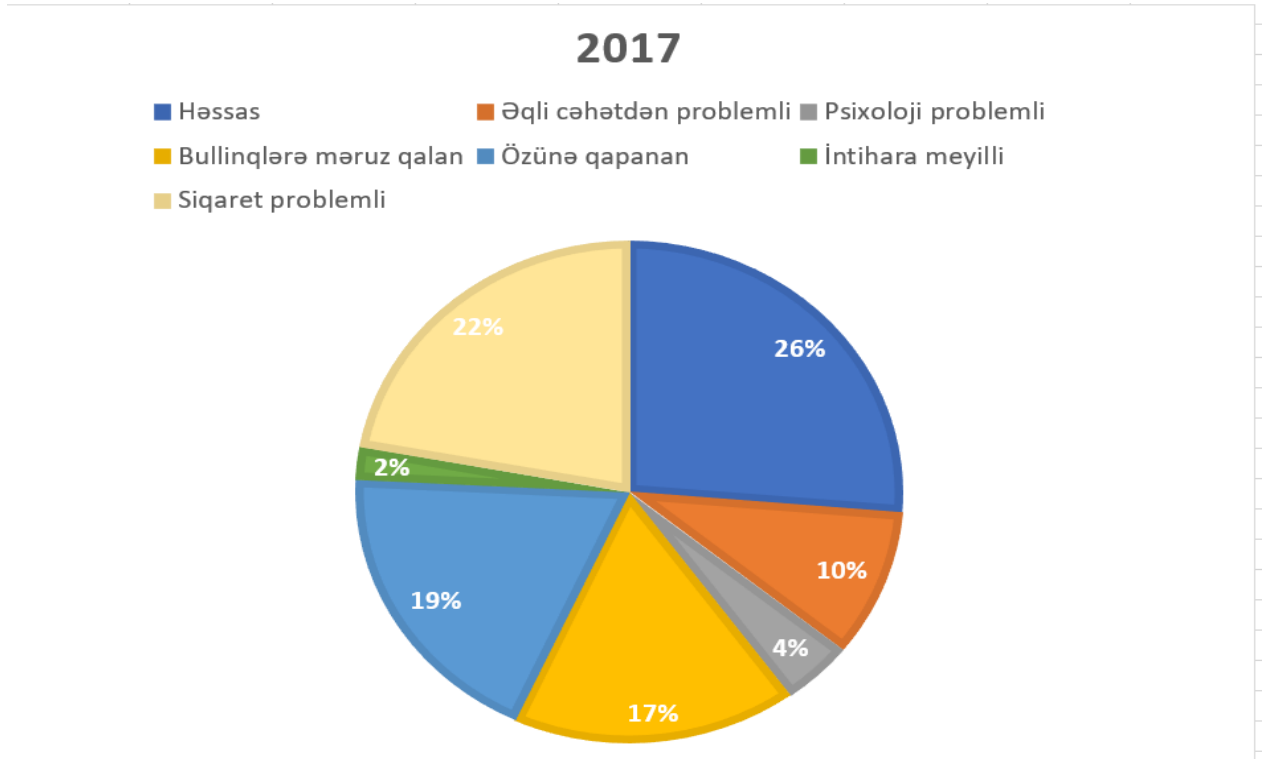
Cədvələ baxdıqda görünür ki, 2017-ci il üzrə:

- 25 həssas şagird;
- 9 əqli cəhətdən problemlı olan şagird;
- 4 psixoloji problemlı şagird;
- 16 bullinqə məruz qalan şagird;
- 18 özünə qapanan şagird;
- 2 intihara meyilli şagird;
- 21 siqaret problemlı şagird vardır.

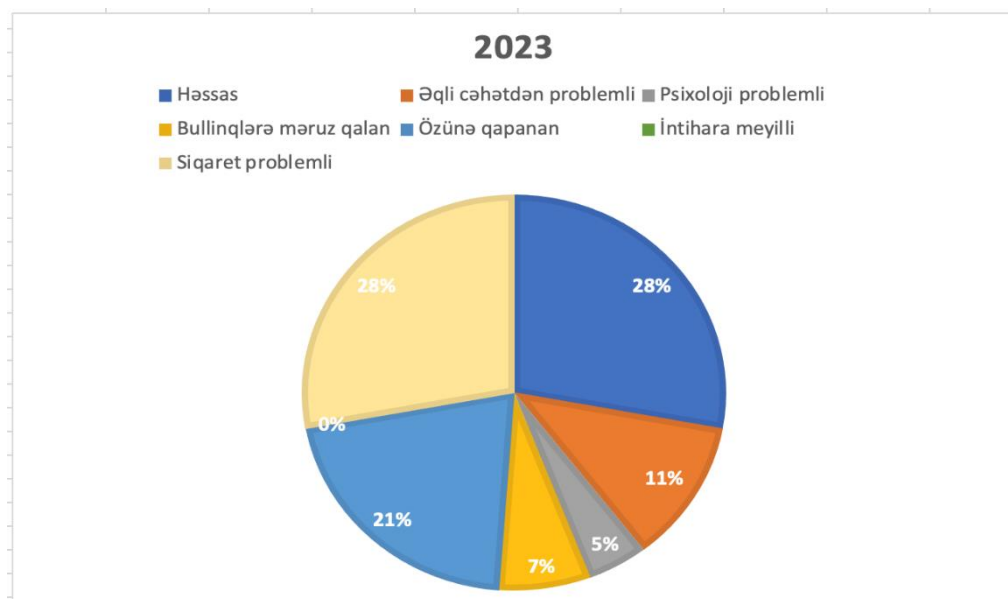
Məktəbdə təşkil olunan “Məktəblinin dostu” layihəsi nəticəsində, problemlı şagirdlərin sayında azalma müşahidə olunmuşdur

3.2.2. 2022-2023-cü illər üzrə problemlərə əsasən şagird sayına görə diaqram

2022-ci il üzrə qurulan Pie Chart diaqramı yuxarıda verilmişdir. Hər bir qrup üzrə ümumi şagird sayının problemlərə görə faiz dərəcələri göstərilmişdir

3.4. 2023-cü il üzrə problemlərə əsasən şagird sayına görə qurulan Pie Chart diaqramı

2023-cü il üzrə problemlərə əsasən şagird sayına görə qurulan Pie Chart diaqramı yuxarıda göstərilmişdir. Hər bir qrup üzrə ümumi şagird sayının problemlərə görə faiz dərəcələri göstərilmişdir.

Məktəbdə təşkil olunan “Məktəblinin dostu” layihəsi nəticəsində, müsbət nəticə əldə olunmuşdur ki, bunu diaqramlar vasitəsilə də müşahidə etmək mümkündür.

Bütün sadaladığımız metodlar sayəsində məktəblərdə bu və bu kimi hadisələr bir xeyli azaldılıb. Və bu metodlar öz əksini müsbət mənada tapmışdır.

Ümumi görülən problemlər:

1. Şagirdlərin məktəb binasına və onun ətrafında girməməli olduqları ərazilərdə gəzirlər
2. Fasilə zamanı pilləkənlərdən ehtiyatla istifadə etməmək
3. Şagirdlərdə müşahidə edilən davranış pozuntuları
4. Tələbələrin absentizm problemləri
5. Tələbələrin akademik uğursuzluqları
6. Şagirdlərdə kitab oxumaq vərdişi yoxdur
7. Dərsə hazırlıqsız gələn şagirdlər
8. Kommunikasiya problemləri

Bu proseslərdə layihələrdə verdiyimiz Həll Təklifləri:

1. Məktəb daxilində daxil olmamalı olan yerlərə xəbərdarlıq nişanlarının qoyulması

2. Fasilə fasiləsi zamanı pilləkənlərdən diqqətlə istifadə etmək, diqqət yetirməyən tələbələrə xəbərdarlıq edilməlidir

3. Şagirdlərdə müşahidə olunan davranış pozuntularını aradan qaldırmaq üçün idman, incəsənət və musiqi kimi fəaliyyətləri həyata keçirmək

4. İdarə, müəllim və ailə yoxluq yaradan problemlərin həlli üçün koordinasiya işləməlidirlər.

5. Məktəb müəllim, rəhbərlik xidməti və ailə ilə əməkdaşlıqda çalışmalıdır.

6. Şagirdlərə kitab oxumağın faydalarından xəbərdar olmaq lazımdır.

7. Dərsə hazırlıqsız gələn şagirdlər üçün hər bir filialda müəllimin öz dərsinə nəzarət sxemi yaradılır

8. Ailələr sağlam şəkildə ünsiyyət qurmağın yollarını işıqlandırmalıdırlar.

Tələbələrin aşağı akademik kurs müvəffəqiyyəti probleminin həllində ən mühüm amil tələbəyə məqsəd və ideal haqqında məlumat verməkdir. Bu isə məktəbi və onun müəllimlərini sevməklə başlayır. Şagird məktəbi çox sevdiyi zaman özünə məxsusluq hissi ilə qarşılaşır, dərslərdə və məktəbdənkənar məşğələlərdə iştirak edir. Müəllim çalışmalıdır ki, dərsi populyar olsun.

- ✓ Məktəb, müəllim və ailə birgə fəaliyyət göstərməlidir.
- ✓ Səmərəli müəllimlərlə bağlı seminar keçirilməlidir.
- ✓ Ötən illərdən mövzu çatışmazlıqları əyləncəli videolar, mövzu təkrarı, əlavə dərslər və müəllimləri təşviq edən müsabiqələrlə başa çatdırılmalıdır.
- ✓ Hazırlıq səviyyəsi artırılmalıdır.
- ✓ Şagird səviyyəsinə uyğun audiovizual materiallardan istifadə olunmalıdır.
- ✓ Şagirdlərin mərkəzli təlim metodları sinif idarəetməsində aktiv öyrənmə ilə istifadə olunmalıdır.
- ✓ Öyrənmə səviyyəsi və fərdi fərqlər nəzərə alınmalıdır.

- ✓ Əldə edilən nöqtə yerləşdirmə testlərinin tətbiqi ilə müəyyən edilməlidir.
- ✓ Peşənin təşkili klubu rayonda öz peşəsində uğur qazanmış insanları universitet hazırlıq təhsillərində seminarlara dəvət etməlidir.
- ✓ Şagirdlər etikanın nə olduğu və necə tətbiq edilməli olduğu barədə maarifləndirilməlidirlər.
- ✓ Mənəvi dəyərlərin təhlili sahəsində şagirdlərin çatışmamazlıqlarını aradan qaldırmaq üçün ümumi anlayışın inkişaf etdirilməsi zəruridir.
- ✓ İlk növbədə müəllimlər bu sahədə nümunə olmalıdırlar.
- ✓ Tələbələrin hörmət əsasında şəxsiyyətlərarası əlaqələrinin qurulması üçün məktəbin peşə kurslarının müəllimləri təhlillər aparmalıdırlar.
- ✓ Etika ilə bağlı mühazirələr məktəbin xaricindən verilməlidir.
- ✓ Məktəb şurası hazırlanmalıdır.

NƏTİCƏ

Bu dissertasiya, məktəb sistemindəki bir yenilik olan Məktəbli dostu layihəsi ilə bağlı araşdırmalara həsr edilib. Araşdırmanın məqsədi, bu layihənin tətbiqi ilə təhsil prosesindəki effektivliyin və öyrənənlərin nəticələrinə təsirinin araşdırılması idi. Bu bölüm, əldə edilən nəticələrin qiymətləndirilməsi, müzakirəsi və əlavə araşdırmaların potensialını müzakirə etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Araşdırma prosesi zamanı topladığımız məlumatlar, bu layihənin tətbiqi ilə təhsil prosesində ciddi bir effektivlik artımına səbəb olduğunu göstərir. Bu metodun tətbiqi ilə öyrənənlərin maraqlarında artım, daha yüksək səviyyədə öz-disiplinin inkişafı və daha böyük məlumatlara olan səyriyyəli davranışlar gözlənilə bilər.

Araşdırmanın nəticələri, metodun təhsil prosesində təşkilatçı tərəflər üçün əhəmiyyətli faydalarının olduğunu göstərir. Bununla birlikdə, hələ də əlavə araşdırmaların aparılması və metodun daha çox araşdırılması vacibdir.

Bu araşdırmanın məhdudiyətləri arasında zaman və nümunənin həcmi də göstərilir. araşdırmalara genişləndirilməli və fərqli məktəb sistemləri və məzmunları da daxil edilməlidir.

Əlavə araşdırmalar üçün potensial olan bir neçə istiqamət mövcuddur. Birincisi, layihənin uzunmüddətli təsirinin araşdırılması, tələbələrin təhsilə olan maraqlarını və nailiyyətlərini necə təmin etdiyini müəyyənləşdirmək üçün daha uzun müddətli izləmələr təşkil edilməlidir. İkincisi, layihənin müxtəlif dərslər və fənlər üzərindəki təsirini öyrənmək üçün daha spesifik məzmunlarla bağlı araşdırmalar aparılmalıdır.

Bu nəticələr, məktəb sistemindəki təhsil prosesinin effektivliyini artırmaq və öyrənənlərin nailiyyətlərini inkişaf etdirmək üçün potensialını göstərir. İşin əhəmiyyəti və potensialı dərinlən qiymətləndirildikdə, təhsil müəssisələri və tərəfdaşlar bu metodun tətbiqi ilə daha yaxşı təhsil imkanları yaratmaq üçün inkişaf etmək üçün ilham alacaqlar.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Dreeben, R., and R. Barr. 2021.09.17 “Classroom Composition and the Design of Instruction.” *Sociology of Education* 61
2. Dronkers, J. 2019.11.19. “Positive but Also Negative Effects of Ethnic Diversity in Schools on Educational Performance? an Empirical Test Using Cross-National PISA Data.” MPRA Paper No. 25598. Maastricht University.
3. Dronkers, J., van der Velden, R. R., and A. Dunne. 2020. “Why Are Migrant Students Better in Certain Types of Educational Systems or Schools than in Others?” *European Educational Research Journal* 11
4. Dunne, A. 2019. *Dividing Lines: Examining the relative importance of between- and within-school differentiation during lower secondary education.* Dissertation. Department of Political and Social Sciences, European University Institute
5. ExpoCiencias Asia ES-ASIA 05.12.2019, Тэджон, Южная Корея;
6. ExpoCiencias Europea ESE 26.11.2019, Гданьск, Польша;
7. ExpoCiencias Latinoamericana ESI-AMLAT 2020; Антофагаста, Чили;
8. ExpoCiencias Vostok ESV 2021.03.14, Якутск, Россия;
9. Engzell, P. 2019.03.16. “Aspiration Squeeze: The Struggle of Children to Positively Selected Immigrants.” *Sociology of Education* 92 (1): 83–103.

10. Epple, D., and R. Romano. 2020. "Peer Effects in Education: A Survey of the Theory and Evidence." In *Handbook of Social Economics*, edited by J. Benhabib, A. Bisin, and M. O. Jackson, Ch 20: 1053–1063. Amsterdam: North-Holland, Elsevier.
11. Amanda, N. W. Y., Subagia, I. W. & Tika, I. N., (2021). Pengaruh model pembelajaran berbasis proyek terhadap hasil belajar ipa ditinjau dari self efficacy siswa. *Journal Program Pascasarjana Universitas Pendidikan Ganesha*, 4(1).
12. Ayaz, M. F., Söylemez, M. (2019). The Effect of the Project-Based Learning Approach on the Academic Achievements of the Students in Science Classes in Turkey: A Meta-Analysis Study. *Education and Science*, 40(178), 255-83.
13. Aydın, S. (2018). The Effects of Project-Based Learning Environment on Preservice Biology Teachers' Self-Regulation Levels and Self-Efficacy Beliefs. Unpublished Doctoral Thesis, The University of Gazi.
14. Aydın, S., Yel, M. (2018). The Effects of Project-Based Learning Environment on Preservice Biology Teachers' Self-Regulation Levels and Self-Efficacy Beliefs. *Electronic Turkish Studies*, 8(12), 95-107
15. Aydın, S., Atalay, T. D., & Göksu, V. (2019). The Effects of Project Based Learning Process on the Academic Self-Efficacy and Motivation of Middle School Students. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 6 (2), 676-688.
16. Bandura, A. (2021). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
17. Bartscher, K., Gould, B., & Nutter, S. (2021). Increasing student motivation through project-based learning. Master's Research Project, Saint Xavier and IRI Skylight.
18. Bayraktar, V. H. (2020). Project Based Learning Approach. *The Journal of International Social Research*, 8 (37).

19. Bell, S. (2021.05.18). Project-based learning for the 21st century: Skills for the future. *The Clearing House*, 83(2), 39-43.
20. Bradford, M. (2019.09.29). Motivating students through project-based service learning. *Technological Horizons in Education*, 32(6), 29-30.
21. Brennan, R. W., Hugo, R. J., Gu, P. (06.10.2021). Reinforcing skills and building student confidence through a multicultural project-based learning experience.
22. Chen, P., Hernandez, A., Dong, J. (19.05.2020). Impact of collaborative project-based learning on self-efficacy of urban minority students in engineering. *Journal of Urban Learning, Teaching and Research*, 11, 26-39.
23. Choi, J., Kim, B., Lee, J. H., Park, Y. (2018). The Impact of Project-Based Learning on Teacher Self-Efficacy. *KDI School Working Paper Series, Working Paper*
24. Cokley, K.O. (2020). Examining the validity of the academic motivation scale by comparing scale construction to self-determination theory. *Psychological*
25. Deci, E. L., Ryan, R. M. (2021). *Intrinsic Motivation And Self-Determination In Human Behavior*. New York: Plenum Press.
26. Demirhan, C., Demirel, Ö . (2022.03.16). Project Based Learning in curriculum development. *AIBU Journal of Faculty of Education*, 3 (1).
27. <https://adminfinance.umw.edu/tess/files/2013/06/Excel-Manual1.pdf>
28. <https://www.google.az/url?=https%3A%2F%2Froscongress.org%2Fen%2Fnews%2Fsotsialnyj-proekt-shkolnyj-drug-fonda-roskongress-pomozhet-detjam-okazavshimsja-v-trudnoj-zhiznennoj>
29. “Məktəblinin dostu” pilot layihəsi üzrə təlimlərə başlanılıb |Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi (edu.gov.az) (2022)
30. <https://muallim.edu.az/news.php?id=7166>

31. https://www.shastacoe.org/Excel_Advanced_Training_Packet.pdf

Əvvəlcədən qeyd edilən məhdudiyyətlər və nəticələrin genişləndirilməsinin lazım olduğunu nəzərə alaraq, layihənin məktəb sistemindəki təhsil prosesinə olan təsirini tam olaraq başa vurmuş və qiymətləndirmiş olduğumuzu iddia edirik.